

TÜRK İNANIŞLARI İLE MİLLÎ GELENEKLERİNDE RENKLER VE SARI - KIRMIZI - YEŞİL

REŞAT GENÇ*

Yeryüzünde insanoğlunun yaşamaya başladığı günden beri birtakım tabiat olayları nasıl insanların dikkatini çekmiş ise tıpkı onun gibi tabiattaki çeşitli renkler, çiçekler ve başka renkli şeyler de dikkat çekmiştir. Giderek insanlardaki zevk unsuru renklere olan ilgiyi çoğaltırken bir taraftan da bazı inanmalara bağlı olarak renkler bazı anlamlar kazanmış ve birtakım renkler bir taraftan sembol değerler kazanırken diğer taraftan da manevî ve millî değerler kazanmıştır. Dolayısıyla, bütün diğer milletlerde olduğu gibi, Türk milletinin de, en eski zamanlardan başlayarak tarihî seyir içinde renklere çeşitli sembol anlamları ile millî ve manevî değerler kazandırdığı görülmektedir. Biz de bu yazımızda muhtelif renklerin tarihimizde ve kültürümüzde kazandığı sembol değerler ile millî ve manevî değerler hakkında, gerek tarihî kaynaklardan gerekse inceleme eserlerinden yararlanarak bilgi sunmaya çalışacağız.

I. SEMBOL DEĞERLER OLARAK RENKLER:

Türk tarihinde ve kültüründe renklerin sembolik anlamları ilk olarak batılı Türkologların dikkatini çekmiş ve çalışmalarında bu hususa işaret etmişlerdir. Bu cümleden, Macar âlimi Prof. A. Alföldi,¹ Alman Türkoloğu Annemarie von Gabain² ve yine Alman Türkoloğu I. Laude - Cirtautas'ın³ bu konu ile ilgili çalışmaları bütün dünya Türkologlarının bilgisi dahilindedir.

* Prof. Dr., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı.

¹ A. Alföldi, "Türklerde Çifte Krallık", *II. Türk Tarih Kongresi*, 20-25 Eylül 1937, Kenan Matbaası, İstanbul 1943, s. 507-519.

² A. von Gabain, "Renklerin Sembolik Anlamları" (*Acta Orientalia Hung.* T. XV, 1-3, 1962; Türkçe tercümesi Semih Tezcan, *Türkoloji Dergisi*, cilt 3, D.T.C.F. yay. Ankara 1968, s. 107-113).

³ I. Laude - Cirtautas, *Der Gebrauch der Farbbezeichnungen in den Türkdialekten: Ural-Altäische Bibliothek* (Wiesbaden 1961), s. 137.

Bunlardan A. von Gabain'e göre, Çinlilerin sıralamasında doğu tarafının sembol rengi yeşil (Gök, bazen mavi) batı'nındaki ak (beyaz); güneydeki kırmızı (al-kırmızı); kuzeydeki kara ve merkezin rengi de sarı idi ve aynı kozmolojik görüşler Türk ve Moğol halkları tarafından da bilinmekte ve kullanılmaktaydı.⁴ Yine Gabain, I. Paude (Laude olmalı)'nin "Türk lehçelerindeki çok sayıda renk adları arasında ancak kara, ak, kırmızı, yeşil (yeşil) ve sarı (sarı)'ın her yerde yaygın olduğunu ve her şey için kullanılabileceğini tespit ettiğini", buna karşılık ala, kök (gök), boz ve kırım, göze çarpan anlam genişlikleri ile, belirli nesnelere için sınırlı renk ifadeleri olduğunu söyler. Demek ki, esas renkler ilk zikredilenlerdir. Yalnız yeşil yerine herhalde kök de geçebiliyor; böylece mavi ve yeşilin yani göğün ve otun renkleri aynı oluyordu. Gabain, Uygurca'da (Turkische Turfantexte VI. 94-95) Çin sıralamasına göre doğu=yeşil (gök); batı=ak; güney=kırmızı; kuzey=kara'dır), diye kaydettikten sonra "Dünyanın dört bölüme ayrılması ve renklere göre düzenleme fikri yalnız Çin, Türk ve Moğol dairesinde kalmış değildir" demektedir ve eski Ahit'te, Hintlilerde, Kuzey Meksika Kızılderililerinde, Mayalarda, eski Mısırlılarda, Yunan ve Romalılarda da, Türklerinki ile aynı olmamakla birlikte yönlerin renklerle ifade edildiğine dair örnekler vermektedir.⁵

A. Alföldi ise bu hususta şu bilgileri kaydetmektedir. "Göğün dört bucağı, renkler ve bunlara tekabül eden unsurların kültü, yalnız Çin'de değil, göçebelerde de mevcuttu. Meselâ eski bir seyyah Cenup Rusyası Tatarlarının her sabah dört bucağa doğru ateş, hava, su ve ölmüş cedler şerefine eğildiklerini müşahade etmiştir. Bunun aynıının Moğollarda da mevcut olduğunu biliyoruz. Soyotlar başlıca ilâhlarına münacâta bulunmak için göğün dört bucağına doğru eğilirlerdi ve şimal kutbu yakınında yaşayan kavimlere göre göğün iyi ve fena bucakları vardı. Şunu kaydetmeliyim ki gök bucakları kültü daima bazı renklerle münasebettar kılınmıştır; esasen buna dair bir işaret, ekseriya renklerin uğurlu ve uğursuz vasıfları hakkında ileri sürülen iddialardır. Moğol kavimlerinin bayrak direklerinde sallanan beş renkli hamailer (yeşil, beyaz, kırmızı, kara ve sarı), şüphesiz Çinlilerde olduğu gibi onlarda da dört kutbun ve dünyanın merkezinin renklerine tekabül eder. Menşei göçebe olup Çin kaynaklarında hayatını idame ettiren ve gök atlarına beş renkli bir kısrak gönderildiğini ifade eden efsane de, bu fikir çerçevesine işaret eder. İşte bundan dolayıdır ki Asya Hunlarının meşhur kralı

⁴ A. von Gabain, a.g.m., s. 107.

⁵ Aynı makale, s. 108-109.

Mo-tun'un garp (batı) tarafına (yani esas tarafa) ancak beyaz atlarla; şarka mavi (yani kır) atlarla; şimale yağız (kara) atlarla ve cenuba al atlarla taarruz ettiğini öğreniyoruz. Gyula Németh aynı usulü Peçeneklerde tesbit etmiştir. Türk kavimlerinin destanlarında pek sık tasvir edilen muhtelif renkli at sürüleri, aynı neviden fikirlerin solmuş akislerinden ibarettir.”⁶

Bahaeddin Ögel de, bu konu ile ilgili olarak, Mete Han'ın Çin ordusunu kuşatması münasebetiyle Çin kaynaklarından naklen şu bilgiyi vermektedir: “ Hun atlı birlikleri (Çin ordusunun çevresinde, şöyle düzenlenerek yer) almışlardı: Beyaz atların hepsi batı yönünde yer almışlardı. Mavi (yani kır) atlar ise doğuda sıralanmışlardı. Bütün siyah atlar kuzeyde; kırmızı (yani doru veya al) atlar ise güneyde yer almışlardı.”⁷

Bu bilgilerden açıkça anlaşıldığına göre Türkler tarihlerinin en eski zamanlarından başlayarak, uzun zaman beş ana renk olarak kara, ak, kırmızı, yeşil ve sarı renkleri esas görmüş ve bu renklerden her birini dünyanın dört yönü ile merkezini ifade etmekte kullanmışlardır. Buna göre, tekrar hatırlatmak gerekirse merkez=sarı, doğu=yeşil (veya gök; gök renk günümüz Türkiye türkçesinde de olduğu gibi bazen yeşil, bazen de mavi anlamını ifade eder şekilde kullanılmaktadır); batı=ak, güney=kırmızı (kırmızı, al) ve kuzey=kara renklerle ifade edilmiştir.

Türklerden, renklerin yön belirten sembolik anlamları konusuna ilk defa dikkatimizi çeken Ziya Gökalp, Türkiye Türklerinin Ak Deniz (batıdaki deniz) ve Kara Deniz (kuzeydeki deniz) adlandırmalarının tesadüfi olmadığına, bu eski geleneğin bir uzantısı olarak ortaya çıktığına işaret etmiştir.

Bu konu ile ilgili olarak A. von Gabain de, renklerin yönlerle ilgili sembolik anlamlarına örnekler verirken şu bilgiyi kaydetmektedir: “Anadolu'nun bilinçli bir şekilde merkez olarak kabul edilmesi güneyde Kızıldeniz ve kuzeyde Karadeniz adlandırmalarına yol açıyor. Yalnız Türkler, Bulgarlar ve Yunanlılar batıdaki denize 'Akdeniz' adını vermektedir.”⁸ Anlaşıldığına göre Ziya Gökalp, Kırmızı Deniz'i Anadolu'dan epeyce uzakta gördüğünden bu husus dikkatinden kaçmış ve o, sadece iki denize işaretle yetinmiştir. Biz, konu ile ilgili olarak Gökalp'in de Gabain'in de dikkatlerinden kaçmış olan bir hususu da burada hatırlamakta yarar görüyoruz. Bilindiği gibi, Anadolu'nun doğusunda bulunan büyük göllerden biri de

⁶ A. Alföldi, a.g.m., s. 518.

⁷ B. Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, cilt 6, Ankara 1984, s. 176-177.

⁸ A. von Gabain, a.g.m., s. 110.

Gökçe Göl olup, Dede Korkut destanlarında bu gölden hep Gökçe Deniz olarak söz edilmektedir.

Yine Gabain'e göre Batı Hunlarının bir diğer adı Ak Hunlar olup, Gazneli Mahmud da, güneydeki Hindistan'a göre kuzeyin hükümdarlığını temsil ettiği için Kara-han unvanı ile anılmıştır.⁹

II. MANEVÎ VE MİLLÎ DEĞER İFADESİ OLARAK RENKLER:

Türk tarihinin en eski devirlerinden başlayarak, çeşitli renklerin sembol anlamlarından başka, manevî ve millî anlamlar da kazandığını görüyoruz. Hattâ, Türkler Müslüman olduktan sonra da, İslâmiyet öncesinde uzun yüzyıllar kendi hayatlarında manevî ve millî motifler olarak rol oynamış olan bazı renklerin, Müslümanlar tarafından da kullanılmış olması sebebiyle, giderek bu renkleri dinî motif olarak da algılamaya başlamışlar, bu yüzden, o renklerin İslâmiyet öncesinde millî hayatlarında oynadıkları rolü yer yer unutarak, sadece İslâmî dönemin renkleri gibi algılamışlardır. Bu itibarla biz, öncelikle çeşitli renklerin, bilinen en eski zamanlardan beri Türklerin manevî, millî ve dinî sembolleri olarak ifade ettikleri anlamları ayrı ayrı belirtmeye ve sonra da özellikle bayrak ve sancaklarda bu renklerin nasıl kullanıldığını göstermeğe çalışacağız.

1 - Ak (Beyaz):

Ak rengin, Türklerin en eski inançlarından olan Şamanist dönemle ilgili bazı manevî inanmalarından kaynaklanarak ululuk, adâlet ve güçlülük anlamları kazandığı görülmektedir. Şöyle ki, Türk Şamanizminde Ülgen, hayır ilâhıdır. Ülgen'in altın kapılı sarayı ve altın tahtı vardır. Şaman dualarında ona Beyaz Parlak (Ak Ayas), Parlak Hakan (Ayas Kaan) vb. şekilde hitap edilir. İnanişâ göre Ebem Kuşağını (Gök Kuşağı) da o yaratmıştır.¹⁰

Aynı inanca göre Tufan'dan sonra Ülgen, insan yaratmağa girişti. Kardeşi Erlik de (yer altı ilâhı, kötü ruhların ilâhı), onun adam yarattığı çiçeğin bir parçasını alarak bir insan yarattı. Ülgen, kardeşine darıldı ve onu tel'in ederek, "senin yarattığın kavim Kara Kavim olsun. Benim yarattığım Ak Kavim şarka, senin yarattığın kavim garba gider" diye ilâve etti.¹¹

⁹ Aynı makale, gösterilen yer.

¹⁰ A. İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, I. cilt, (II. baskı) Ankara 1987, s. 412-413.

¹¹ Aynı eser, cilt I, s. 419.

Bu inanışlardan kaynaklanarak, Altay Türk halk edebiyatında hayır ilâhı Ülgen'i temsil eden ak, cennet anlamında da kullanılmaya başlanmıştır.¹² Bu sebeple Şamanlar külâhlarını bilhassa beyaz kuzu derisinden yaptırıyorlardı. Çünkü, itikadlarına göre beyaz renk temiz ruhların hoşuna giderdi.¹³ Buradan giderek Ak sözü ve rengi Şamanî Türk inançlarında arılık ve yüceliğin bir sembolü hâline gelmiştir. Bu yüzden ak renk için “baş renk” de diyebiliriz. Bu yüzden de A. Alföldi'nin dediği gibi, “esas taraf” kabul edilen batı yönünün sembolü olarak kullanılmıştır.

Yine bu inançlardan kaynaklanarak Türklerde “aklık” temizliktir, arılıktır, yüceliktir, ululuktur. Yaşlılık, tecrübe ile dolu oluş ve bir kocalıktır, büyüklüktür. Devletin ululuk, adâlet ve güçlülüğünün bir sembolüdür. Devlet büyüklerinin, özellikle savaşlarda giydikleri bir giysi, elbise rengidir. Askerî birliklerin içinde üst subay veya komutanların, kendilerini askerlerden ayırbilmeleri için, beyaz giydikleri anlaşılmaktadır.¹⁴ Beyaz rengin bilhassa Hun büyüklerinin ve subaylarının bir üniforması gibi olduğu görülüyor. Beyaz at da ordu içindeki büyük rütbelileri askerlerden ayıran bir işaretti. Bu gelenek Türklerden Moğollara da geçmiştir ve Cengiz Han devletinde de devam etmiştir. Gerçekten de biz Cengiz Han'ın imparatorluk sancağının, yani tuğunun dokuz uçlu beyaz bayrak olduğunu biliyoruz.¹⁵ Anadolu'da ise Beyaz at geleneği Alp Arslan'dan (Malazgirt'te olduğu gibi) Balak Gâzi'ye devam edip gitmiştir. Bu örnekler Fatih Sultan Mehmed'in hiddetle denize sürdüğü beyaz at örneğinde olduğu gibi, daha da çoğaltılabilir. Ancak, elbise açısından Osmanlı dönemi savaş geleneklerine bakıldığında bazı farklı uygulamalara da rastlıyoruz. Bu cümleden olarak Yavuz Sultan Selim'in Ridaniye Savaşı'nda **Kırmızı** atlaslardan bir elbise giydiği bilinmektedir. Çünkü, sarı edük (bir çeşit çizme) - kırmızı kemer ve kaftan, Osmanlı padişahlarının hükmüdarlık alâmetleriydi.

Şamanist Türklerin hayır ilâhı Ülgen inanışından kaynaklanarak, devletin başında bulunanlarla diğer üst düzey yöneticilerinin hâkim rengi ve hâkimiyet sembolü, yani sancağı veya bayrağı hâline gelmiş olan ak rengin, Hunlardan sonraki diğer Türk devletlerinde de oldukça rağbet gördüğü anlaşılmaktadır. Bu yüzden eski Türkçe'de “ak kemik” (ak sünük=ak süyek) de-

¹² B. Ögel, *Türk Mitolojisi*, II. cilt, Ankara 1995, s. 431.

¹³ A. İnan, *a.g.e.*, I. s. 441.

¹⁴ B. Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, cilt VI, s. 377.

¹⁵ B. Ögel, *aynı eser*, cilt VI, s. 33; F. Köprülü, Bayrak Mad., *İslâm Ansiklopedisi*, cilt II, s. 412.

yiminin beyler; “kara kemik” (kara sünük = kara süyek) deyiminin de avam, yani halk anlamında ve epeyce yaygın bir şekilde kullanıldığını görüyoruz. Buna uygun olarak, Kaşgarlı Mahmud Karahanlı hükümdarlarının “al” bayraklarından ve “kızıl” tuğlarından bahsederken, ondan birkaç yıl önce eserini yazmış olan meşhur Karahanlı devlet adamı Yusuf Has Hâcib de, “siyah kul rengidir, bey (hükümdar) beyaz olur ve siyahla beyaz nasıl kolayca birbirinden ayrılır ise, tıpkı onun gibi hükümdar da sahip olması gereken üstün niteliklerle, erdemlerle kolayca halktan ayırt edilebilmelidir” şeklinde bir görüş kaydetmiştir.¹⁶ O hâlde, burada dikkat edilmesi gereken çok önemli bir husus da şudur. Kaşgarlı'nın kaydettiği al ve Yusuf Has Hâcib'in işaret ettiği ak renklerin ikisi birden tarihimizin derinliklerinden gelen hükümranlık sembollerimizdir ki, bu günkü şanlı bayrağımızın renklerinin de böylece eski inanç ve geleneklerimizin içinden süzülüp geldiği açıkça anlaşılmaktadır. Ancak zamanla milletimiz bugünkü bayrağımızın alını şehidlerimizin al kanının ve akını da yine şehidlerimizin ak ruhlarının manevî sembolleri yerine de algılamış ve onu öyle değerlendiregelmiştir.

Ak renk ile ilgili kayıtların, oluşumu X. yüzyıla kadar indirilebilen Dede Korkut Destanlarında da yukarıda izah etmeye çalıştığımız anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Dede Korkut Oğuz beylerinden söz ederken **ak sancaklı** veya **ak alemlî** ifadelerini kullandığı gibi,¹⁷ Selçuklu öncesi Oğuz hükümdarlarından Bayındır Han'dan söz ederken de, “ağ atlı Bayındır Han” deyimini kullanmaktadır.¹⁸ Şüphe yok ki, bu gün Türkiye'de çok yaygın olarak kullandığımız “yüzü ak” ve “alını ak” ifadeleri de akın Türk manevî ve millî hayatında kazanmış olduğu adalet, doğruluk, haklılık, yücelik ve güçlük anlamları ile bağlı bulunmaktadır.

Diğer taraftan, Hazret-i Peygamber'in kullandığı üç sancaktan (Beyaz, Yeşil ve Siyah) birinin rengi olması dolayısıyla, özellikle Osmanlı dönemi yazarları, Selçuklular ve Osmanlılardaki ünlü “Ak Sancaklar”ı genellikle Peygamber ile İslâmiyete bağlamışlardır. Nitekim, bu konuda ciddi çalışmalarından birini yapmış olan Miralay Ali Bey, Anadolu Selçuklu hükümdarı II. Gıyaseddin Mesud'un H. 688 yılında Osman Gâzi'ye hükümdarlık fermanı ile birlikte bir de alem (sancak) gönderdiğini ve bu sancağın beyaz renkli kumaştan yapılmış olması sebebiyle Türkler tarafından ak sancak olarak ad-

¹⁶ *Kutadgu Bilig*, 2080. beyit.

¹⁷ B. Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, cilt VI, s. 34, 77.

¹⁸ *Aynı eser*, s. 389.

landırıldığını kaydetmektedir.¹⁹ Gerçekten de biz, Osmanlı Saltanat Sancakları arasında **Ak Alem**, yani ak sancağın başta geldiğini, asıl saltanat sancağının bu olduğunu; meselâ Fatih Sultan Mehmet zamanında doğrudan doğruya padişaha mahsus sancağın Ak Sancak olduğunu, bu yüzden de Osmanlılarda bu Ak Sancağa “Baş Alem” de dendiğini biliyoruz.²⁰ İşte bu beyaz bayrak geleneğinin, Konya'daki Selçuklu hükümdarının Osman Gâzi'ye gönderdiği hâkimiyet alâmetleri arasındaki beyaz bayraktan kaynaklandığını zanneden Miralay Ali Bey, bunun Hz. Peygamber'in beyaz sancağının bir ifadesi olduğu görüşünü ortaya koymakta ve buna Osmanlıların Liva-i Resulullah adını da verdiklerini ifade ettikten sonra “Liva-i Resulullah'tan maksat Ak Sancaktır” demektedir.²¹

Türklerin İslâm dinini kabul etmelerinden sonra, eski Türk gelenekleri ile yeni İslâmî geleneklerin birbirine uyum sağlamış olması elbette normaldir ve kültür gelişmesi olarak önemlidir. Ancak, öyle anlaşılıyor ki Sadrazam Mahmud Şevket Paşa da (*Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeriyesi*, İstanbul 1325), Miralay Ali Bey de (*Bayrağımız ve Ay-Yıldız Nakışı*), diğer Osmanlı yazarları da eserlerini yazarlarken, Türklerde şehit bayrağının, yani şehitler için yas alâmetinin (normal ölümler için siyah olduğu halde) beyaz olduğunu, Sultan Alp Arslan'ın Malazgirt Savaşı'na başlamadan önce beyaz elbise giydiğini, atının kuyruğunu kestikten (veya bağladıktan) sonra, askerleri ile birlikte namaz kıılıp, sonra savaşa başladığını bilmiyorlardı. Halbuki Türklerde at kuyruğunu kesme, ölüme hazırlık ve aynı zamanda yas işareti idi. Sultan Alp Arslan'ın beyaz elbise giymesini ise, İslâm geleneğine göre bir anlamda kefenlenme olarak görmek, dolayısıyla İslâm öncesinin ak inancını bir İslâmî motif ile özdeşleştirmek tabii olabilir. Ama İslâm öncesi Türk geleneklerini bilmeyen Osmanlı yazarları için, sadece İslâmî dönemi görmek de kaçınılmaz olmuştur. Oysa, yukarıdan beri söylemeye çalıştığımız gibi Ak'ın kutluluğu ve uğurluluğu, millî ve manevî üstünlüğü Şamanizmdeki Ülgen inanışından kaynaklanmakta ve kökleri Hunlar çağına kadar gitmektedir. O itibarla, Osmanlı devri yazarlarının tesirinde olarak, Osmanlıların Liva-i Resulullah veya Liva-i Beyza olarak adlandırdıkları ak sancağı yalnızca Peygamber ile İslâmî geleneklere bağlamaya çalışanlar; yani Selçuklular ile Osmanlıların ünlü “Ak Sancak”larını Türklerin Müslüman oluşu ile başlat-

¹⁹ Miralay Ali, “Bayrağımız ve Ay Yıldız Nakışı”, *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, No: 46, İstanbul 1333, s. 193.

²⁰ B. Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, cilt VI, s. 33; F. Köprülü, *Bayrak, İ. A.*, cilt II, s. 417.

²¹ “Bayrağımız ve Ay-Yıldız Nakışı”, *TOEM*, No: 45, s. 381.

mak eğiliminde olanlar bu konuda daha esnek davranmak ve eski Türk inanç ve geleneklerini göz önünde bulundurmamak durumunda olmalıydılar. Nitekim F. Köprülü de Selçuklu sultanından Osman Gâzi'ye gönderilen Ak Sancak için “bunun İlhanlılara (Cengizlilere) mahsus beyaz bayrak olacağı pek tabiidir²² demek suretiyle bu konudaki yanlışlığı düzeltmektedir.

Beyaz renkli bayrağın diğer bazı Türk devlet ve hanedanlarında da kullanıldığını biliyoruz. Bu cümleden olarak, tarihî kaynaklar Akkoyunlu hanedanına ait sancak ve bayrakların beyaz renkli olduğunu açıkça kaydederler. Nitekim Akkoyunlu bayrağına, bu devleti kurup yönetenlerin Oğuzların Bayındır boyundan olmaları sebebiyle “Alem-i Sefîd-i Bayındırî” (Bayındırlıların beyaz bayrağı) da denildiğini biliyoruz.²³ Diğer taraftan, 18. yüzyılda İran'da hükümdarlığı ele geçiren Nadir Şah Afşar'ın da **Yeşil** renkli Safevî bayrağı yerine **Beyaz** bayrak kullandığı anlaşılmaktadır.²⁴

Ak Asaba (işabe) da Mısır Memlûklerinde sultanın en büyük sancağı idi.²⁵

Sonuç olarak söylememiz gerekirse ak (beyaz) renk Türklerin en eski millî ve manevî inançlarından kaynaklanan, devleti temsil etmiş bir hükümdarlık sembolüdür. Müslüman Türkler bunu dinî geleneklerine bağlamışlardır. Osmanlı devrinde de devlet geleneğinden gelen bu Ak Sancak ile, daha çok ordu ve halk geleneğinin üstün tuttuğu al (kızıl-kırmızı) renkli sancak giderek dorukta birleşmiş ve bugünkü beyaz ay-yıldızlı al bayrağımızı meydana çıkarmıştır.

2 - Al (Kızıl - Kırmızı)

Türklerin en eski inançları ile ilgili olarak onlarda “Al Ruhü” veya “Al Ateş” adları verilen bir ateş tanrısının yahut da hâmî (koruyucu) bir ruhun varlığı bilinmektedir. İşte Türklerin en eski devirlerden beri Al Bayrak kullanmalarının bu Al Ateş kültü (inancı) ile bağlı bir gelenek olacağı hatıra geliyor, A. İnan, bu hususta bize şu bilgileri vermektedir: “Kazak - Kırgızlar bayrak kelimesi yerine Yalav kelimesini kullanırlar ki, aslı alav = alevdir. Al Ruhü'nun adı ile al rengin münasebeti şüphesizdir. Türk hurafelerine göre

²² F. Köprülü, *Bayrak, İ.A.*, cilt II, s. 416.

²³ B. Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, cilt VI, s. 33; F. Köprülü, *Bayrak, İ.A.*, cilt II, s. 414.

²⁴ F. Köprülü, a.g.m., s. 415.

²⁵ B. Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, cilt VI, s. 247.

ruhlar, ak, kara, sarı, kuba (esmer) diye renklere ayrılırlar. Albastı ile beraber Karabastı da vardır. Her halde al rengi de ruhlardan birinin rengini göstermiştir. Şamanizmde ruhlar şerefine bayraklar (Altaycada Yalama = Yalay) dikmek âdetti. Al Ruhunun hâmî (koruyucu) ruh sayıldığı devirde bunun şerefine dikilen bayrak ateş rengine yakın bir renkte olmuştur. Bizim fikrimize göre Türklerin **Albayrakları** Al Ruhunun ateş tanrısı ve hâmî ruh sayıldığı devirden kalma bir hâtıradır ki, yedi-sekiz bin yıllık demektir. Hülâsa en eski zamanlarda Al Ruhunu, ateş tanrısı, hâmî ruh olmuştur.”²⁶

A. İnan, al ile ilgili olarak şunları da kaydetmektedir: “Al kelimesinin ateş kültü ile bağlı olduğunu gösteren bir emare de bütün Türk kavimlerinde yaygın olan **Alaslama** merasimidir. Alaslama, orta ve doğu Türklerinde ateşle temizleme ve takdis merasimidir. Anadolu'da da Alazlama bir tedavi usulüdür. Bunun için kırk bir tane al renkli keten bezinden, dolaya dolaya parmağa bir ip yumağı yapılır. Sonra bu yumak ateşte yakılarak külü tekrar bir al bez üzerine konur ve bununla alazlanır. Al ruhu, eski Türk panteonunda kuvvetli, belki hâmî tanrılardan biri olmuştur. Al kelimesinin ateş kültürüyle alâkalı olması bilhassa bu ruhun en eski devirlerde hâmî ruh, ateş ve ocak ilâhesi olduğunu göstermektedir.”²⁷

Aynı konu ile ilgili olarak B. Ögel de, “Al rengin bütün Türklerce mukaddes sayılmasının ve Türklerin en eski devirlerden beri al bayrak kullanmalarının bu Al Ateş ve Al Tanrısı kültü ile bağlı bir an'ane olacağı hatıra geliyor” demektedir.²⁸

Gerçekten de Türklerin en eski inançlarından olan Şamanizm'e göre Al Ruhunu'nun sonraları temsil etmeye başladığı **Albastı** olayının, **Al renk** ile ilgili geleneklerinin günümüze kadar gelmiş bazı izlerini biliyoruz. Bu cümleden olarak meselâ, Albastı kırmızı renkten korkmaktadır. Bunun için lohusanın başına beyaz yaşmak ve kırmızı tül bağlanır. Lohusaya kırmızı altın takılır ve kırmızı şeker hediye edilir.²⁹

²⁶ A. İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, cilt I, s. 265.

²⁷ A. İnan, *aynı eser*, cilt I, s. 263, 264.

²⁸ B. Ögel, *Türk Mitolojisi II*, s. 516.

²⁹ A. İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, cilt I, s. 261. Burada da, lohusanın başına bağlanan yaşmak ve tül bent münasebeti ile, Türk inancındaki ak-al kaynaşması açıkça görülmektedir. Ayrıca lohusaya kırmızı şeker hediye edilmesi ile ilgili olarak halk arasında “nöbet şekeri” olarak adlandırılan şekerin rengi de hatırlanmalıdır.

Dolayısıyla al (kızıl) rengin de tarihimizin başlangıcından beri bizde manevî ve millî renk olarak algılandığı ve tarih boyunca inançları yansıtan, aynı zamanda da Türk duygusunu ve ruhunu anlatan bir millî sembol hüviyeti kazandığı görülmektedir.

Nitekim Çin kaynakları Göktürkler ve Uygurlar dönemlerinde kuzeydeki Kırgız hakanlarının otağında bir kırmızı bayrak bulunduğunu ve herkesin buna karşı saygı gösterdiğini yazıyorlar.³⁰

Yine bu anlayışa bağlı olarak, Rus Arkeoloğu A.N. Bernştam tarafından Talas kıyısında açılan I. yüzyıla ait Hun mezarlarından birinde bulunan yarı mumyalaşmış bir kadın cesedinin başının kırmızı ipek kumaşla örtülü olduğu belirlendiği gibi;³¹ diğer bir Rus arkeoloğu S.V. Kiselev'in Tuyahıtı'da açtığı mezarlardan birinde de üzerinde üç kat elbise bulunan ve VII-VIII. yüzyıl Göktürk beylerine ait olduğu ifade edilen bir ceset bulunmuştur. Bu cesedin üzerindeki üç kat elbiseden en üsttekinin koyu kırmızı ipekten olduğu kaydedilmiştir.³²

Dikkate değer bir başka nokta olarak, XI. yüzyılda Türklerde al sözünün artık bir renk adı olduğu kadar "bayrak" adı olarak da kullanılmaya başlanmış olmasıdır. Yine aynı dönemde artık tuğ ile bayrağın da aynı şey gibi ifade edilmeye başlandığını görüyoruz. Bu cümleden olarak, XI. yüzyılın büyük Türk bilgini Kaşgarlı Mahmud'un bildirdiğine göre Karahanlı hükümdarları "dokuz tuğlu" oluyorlardı. Ona göre, "her ne kadar vilâyeti çok, payesi de yüksek olursa olsun, hakanların tuğu dokuzdan fazla olmuyordu. Çünkü onlar dokuz sayısını uğurlu sayıyorlardı. Bu tuğlar "al" renkte (nârenciyü'l-levn = alev rengi = al) ipekten veya kumaştan yapılıyordu ve bu rengi de uğurlu sayıyorlardı."³³ Bir diğer ünlü Türk yazarı Yusuf Has Hâcib'in eserinde güneşin doğuşu tasvir edilirken yer alan:

³⁰ B. Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, cilt VI, s. 36-37. Diğer taraftan, Manas Destanı'nda geçen "Ak Asaba (Arapça Isâba'dan) Kızıl Tuğ"; "kızıl bayrak" ve "Ala bayrak kızıl tuğ" ifadelerinin, Kırgızların sadece kuzeydeki Yukarı Yenisey boylarında iken değil, bugünkü yurtlarında da kızıl tuğ ve bayrağı, ak bayrak ile birlikte kullandıklarını göstermektedir (A. İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, cilt II, s. 300).

³¹ A. İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, cilt I, s. 501.

³² A. İnan, "Altay Dağlarında Bulunan Eski Türk Mezarları", *Belleten*, sayı 43, Ankara 1947, s. 570

³³ *Divanü Lügati't-Türk*, Kilisli III, 92-Atalay III, 127. Ayrıca Kaşgarlı'nın "hanlara bayrak ve devlet adamlarının atlarına eger örtüsü" yapılmakta kullanılan ve renginden dolayı "al" adı ile bilinen kumaşla ilgili bir diğer kaydı da eserinin I. cildinde (Kilisli I, 77 - Atalay I, 81) yer aldığı gibi, O'nun yine aynı işler için kullanılan ve "ay" adı verilen turuncu renkli (nârenciyü'l-Levn) bir kumaş da kaydettiğini biliyoruz (Kilisli I, 43 - Atalay I, 40).

Yaşık örledi yirde koptı toğı
Yaka keldi aşnu tokuz al tuğı

(Güneş yükseldi, yerden toz kalktı; dokuz al tuğu yaklaşmağa başladı) şeklindeki kayıt da,³⁴ bu “dokuz tuğ” ve “al tuğ” geleneğinin Karahanlılar döneminde ne kadar önemli görüldüğünün bir başka ifadesidir.

Diğer taraftan “bayrak” sözünün de XI. yüzyılda Türklerde yaygın bir şekilde kullanıldığını ve bayrakların kızıl renkte kumaştan yapıldığını görüyoruz. Ayrıca Kaşgarlı'nın, “Ağdı kızıl bayrak-Toğdı kara toprak” şeklindeki bir beytinden bu kızıl bayrağın Türklerde genellikle “savaş bayrağı” olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.³⁵

Ayrıca, Uygurlar ve Moğollarda “Al Kaftan”ın ve “Al Damga”nın hakanlık sembolleri olarak kullanıldığını görüyoruz.³⁶ Bu kaftana Türkler “ergenlik kaftanı” da derlerdi. Buradan giderek bu al kaftan geleneğinin halk arasında yayıldığını görüyoruz. Böylece al kaftan, artık halkın düğünde özellikle güveyiye gerdekte giydirdiği bir elbise haline gelmiştir. Dede Korkut hikâyelerinden anlaşıldığına göre Oğuzlarda da güveylik elbise al (kırmızı) kaftandır. Gelinliğin sembolü ise “al duvak” idi. Bir Kazak-Kırgız hikâyesinde, “murada eremedik” anlamında kaydedilen “kızıl çapan³⁷ giymedik” şeklindeki bir kayıt, bu geleneğin Türk boyları arasındaki yaygınlığının bir göstergesi olmalıdır. Bunun gibi, Başkurtların eski dönemlerinde de kızıl cepkenin güveylik nişanesi sayıldığı bilinmektedir.³⁸

Karahanlılardan Semerkand ve civarının hâkimi Ali Tegin'in bayrağı da kırmızı bayrak (kızıl bayrak) idi.³⁹ Selçuklu Tuğrul Bey'in 1037 yılında Nişabur'a girerken başında hükümdarlık sembollerinden olarak kırmızı çetr bulunduğu bilinmektedir.⁴⁰ Gaznelilerde de kumandanlara kırmızı renkli kumaştan bayraklar veriliyordu.⁴¹ Selçuklu devri tarihçilerinden Ravendî'nin, Irak Selçuklu hükümdarı Arslan b. Tuğrul'un ordusundaki kırmızı ipek bay-

³⁴ *Kutadgu Bilig*, 4893. beyit.

³⁵ A. İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, cilt II, s. 300; F. Köprülü, *Bayrak, İ.A.*, cilt II, s. 401, 406-407.

³⁶ B. Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, cilt VI, s. 353, 401-403, 419-420.

³⁷ Çapan, bugün de Türk topluluklarının çoğunda “kaftan” anlamında kullanılmakta olan bir kelimedir.

³⁸ A. İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, cilt I, s. 189; B. Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, cilt VI, s. 34, 409.

³⁹ F. Köprülü, *Bayrak, İ.A.*, cilt II, s. 407.

⁴⁰ Aynı makale, s. 408.

⁴¹ Aynı makale, s. 409.

rak ile ilgili kaydı da bu geleneğin yaygınlığını gösteren bir başka belgedir.⁴² Aynı şekilde, Rusların eski destanları olan “İgor Alayı” destanında Kıpçak Türklerinin kızıl bayrağından bahsedildiği gibi,⁴³ Halaç Sultanlığı'nda Emîr Ahmed Halaç'ın bayrağının da kırmızı olduğu bilinmektedir.⁴⁴ Görünüşe göre burada kaydedilen kırmızı bayraklardan maksat, Türklerin savaş bayrağı olan kızıl bayrak olmalıdır.

Osmanlılara ve Anadolu beyliklerine gelince, Miralay Ali Bey, Osman Gazi dönemi ile ilgili olarak şu bilgileri kaydetmektedir: “Osman Gazi Hazretleri Ak Sancağı (Anadolu Selçuklu Sultanı'ndan) almadan önce, harb bayrağı için kızıl rengi seçip kabul etmişlerdi. Aşiret mensuplarını kolayca harb bayrağı altına toplayabilmek için onların 'tab'an meclup oldukları' (yani yaradılışlarından tutkun oldukları) al renkli bayrağın manevî tesiri bulunduğunu takdir eylemişlerdi” demek suretiyle, yukarıdanberi örnekleri ile göstermeye çalıştığımız al bayrak geleneğinin, daha başlangıç günlerinde Osmanlı devleti ve bilhassa orduları için de nasıl vazgeçilmez olduğunu göstermektedir.⁴⁵

Aynı yazarın “kırmızı rengin Osmanlılarca mergup (rağbet edilen) ve makbul olanı Türkçe **kızıl** veya **al** kelimesi ile yad edilen şeklidir” demesi ve “Osman Gâzi'nin savaşlarında al (kızıl) sancak kullandığı, vefatından sonra eşyaları arasında birkaç adet Alaşehir dokumasından kırmızı renkli sancağın da bulunmasıyla sabittir. İşte kırmızı rengin sancak ve bayraklarda çoklukla kullanılmasının ve Levn-i Millî (millî renk) kabul edilmesinin asıl ve esası budur”⁴⁶ ifadelerine yer vermesi de bu konuda daha açık bir fikir vermektedir.

Bu dönemde beyliklerden Germiyanogullarının da Denizli ve Alaşehir'de dokunan kızıl kumaştan (Alaşehir Kızıl Eflâdisi) bayrak kullandıkları anlaşılmaktadır.⁴⁷

Yine Miralay Ali Bey, Orhan Gazi'nin tuğ ile ak sancağı “Yâdigâr-ı Selçukî ve Nişân-ı Hükümdârî (Selçuklu yadigârı ve hükümdarlık nişanı) olarak ikametgâhında saklayıp, savaşlarda babası ve belki de dedesi gibi kırmızı sancak kullandığını kaydetmektedir.⁴⁸

⁴² Aynı makale, s. 408.

⁴³ A. İnan, *Tuğ-Bayrak (Sancak) Türk Kültürü*, sayı 46, Ankara 1966, s. 71-75.

⁴⁴ F. Köprülü, *Bayrak, İ.A.*, cilt II, s. 413.

⁴⁵ “Bayrağımız ve Ay-Yıldız Nakışı”, *TOEM*, No: 46, s. 196.

⁴⁶ Bir önceki dipnotta gösterilen yer.

⁴⁷ Aynı makale, *TOEM*, 48, s. 378; F. Köprülü, *Bayrak, İ.A.*, cilt II, s. 416.

⁴⁸ “Bayrağımız ve Ay-Yıldız Nakışı”, *TOEM*, No: 46, s. 201.

Bu şekilde, özellikle orduların savaş bayrağı hüviyetini kazanmış olan al (kızıl) bayrak, hem padişahların şahıslarını temsil eden diğer muhtelif bayraklar hem de her bir askerî sınıfı temsil eden bayraklarla birlikte, ama özellikle beyaz ile önce yan yana, daha sonra da iki renk birleşmiş olarak, Osmanlı devleti yıkılıncaya kadar devam etmiştir. Tabii zamanımızda da devam etmektedir ve ebediyete kadar da devam edecektir. Bu itibarla bu al-ak (kırmızı-beyaz) ikilisinin yan yana ve iç içe geçirdiği tarihî seyre de kısaca işaret etmek yerinde olacaktır.

3 - Al (Kızıl) - Beyaz:

Yukarıdan beri izah edilmeye çalışıldığı üzere, ak ve al renklerin, Türklerin en eski inançlarından kaynaklanan anlamlar dolayısıyla manevî ve millî sembol değerleri kazandıkları açıkça görülmektedir. Bu bakımdan her iki rengin çoğu zaman yan yana ve bazan da iç içe olarak birlikte kullanılmalarının da aynı inanışlarla ilgili köklerden kaynaklanan bir geleneğin yansıması olacağı da şüphesizdir. Bu cümleden olarak, meselâ hayır ilâhı Ülgen ile insanlar arasında aracılık yapan ruhların varlığına inanıldığı, bunlardan Yayık adındaki ruhun birinci sırayı aldığı ve Şamanların, Ülgen'in huzuruna çıkabilmek için Yayık adına beyaz kumaştan tasvirler (putlar) yaptıkları ve putun ayaklarına da kırmızı şeritler diktikleri bilinmektedir.⁴⁹ Yine, Şaman kıyafetlerinde yer alan Yeyek'in (belki Yayık adı ile ilgili), üzerine beyaz ve kırmızı şeritler (yalama) asılmış bir kendir sicimin adı olduğu görülüyor.⁵⁰ Bunun gibi, Şaman külâhının esas kısmı üç karış uzunluğunda **kırmızı** kumaştan olur ve külâhın tepe kısmı **beyaz** koyun yününden örülmüş kalın bir kaytan ile dikilirdi.⁵¹ Söz konusu iki rengin Türk manevî hayatında ifade ettiği anlamların bir sonucu olarak, lohusa kadınların başına beyaz yaşmak ile kırmızı tül bağlamasının da Şamanist inanışın yaygın uygulamalarından birini ortaya çıkardığı anlaşılmaktadır ki, bu hususa yukarıda işaret edilmişti.

Diğer taraftan biz, XIII. ve XIV. yüzyıllarda Hazar ötesinden Adalar Denizi'ne (Ege) kadar uzanan bölgelerde yaşayan Türkmenlerin istisnasız, başlarına kırmızı (kızıl) keçe külâh giydiklerini de biliyoruz.⁵² Buna uygun olarak Osman Gazi'nin de kırmızı çuhadan serpuş giyip, üzerine ak çalma-

⁴⁹ A. İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, I, 45.

⁵⁰ Aynı eser, s. 434.

⁵¹ Aynı eser, s. 422.

⁵² F. Sümer, *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1976, s. III.

dan ve burma sarık sardığı anlaşıldığı gibi, Orhan Gazi devrinde Türkmenlerin de rengârenk tülbent ile süslü, kırmızı keçeden yapılmış kü-lâhlar giydiklerini tespit ediyoruz.⁵³

Bundan başka, her iki rengin hükümrانlık sembolü olarak Türk tarihi boyunca nasıl kullanıldıklarına yukarıda işaret edilmiştir. Meselâ, Karahanlılar döneminde Yusuf Has Hâcib, beyleri temsil eden rengin beyaz olduğunu kaydederken Kaşgarlı Mahmud da o hükümdarların bayraklarının al kumaştan yapıldığını bildirmektedir.

Bunun gibi, Osmanlı tarihçilerinden Fatih'in çağdaşı Tursun Bey'in ifadelerinden, bu devirde Osmanlı donanmasında ve azap kıt'alarında kırmızı, yeniçeri kıt'alarında beyaz bayraklar (hükümdarı temsilen) kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁵⁴ Gerçekten de Osmanlı hükümdarlarının ak sancaktan başka, bilhassa kızıl sancak da kullandıkları, Mısır'ı fethettiği zaman Yavuz Sultan Selim'in otağının önünde Ak ve Kızıl iki sancak dikilmesinden anlaşılıyor. Yavuz'un Çaldıran seferinde de aynı renkte iki saltanat sancağı kullanmış olması elbette bir rastlantı olmasa gerektir. Yani, Osmanlılarda baş sancaklar veya baş alemler her zaman ak ve al (kızıl-kırmızı) sancaklar olarak kalmıştır. Şüphesiz halkın binlerce yıldan beri sevdiği ve tuttuğu bazı renkler vardır. Bayrak diye ancak onların peşinden giderler ve onların altında ölürlük. Anlaşıldığına göre, sadece Osmanlılar döneminde değil çok eski zamanlarda da Türkler kırmızı (al) renge büyük bir değer vermişler ve saygı göstermişlerdir. Bunu bir halk, ordu ve savaş geleneği haline getirmişler ve sembol yapmışlar; ancak belki de devlet sembolü olan **ak** ile halk ve ordu geleneğinin sembolü olan **al**'ı çok eski çağlardan başlayarak yan yana muhafaza etmişlerdir.⁵⁵ Altın-Orda bayrağının da beyaz zemin üzerinde kırmızı bir hilâl ile yine kırmızı bir damga (al damga) taşınması ise, Osmanlı Oğuz-Türkmen geleneği dışında kalan diğer Türk topluluklarında da bu iki rengin birlikte kullanıldığının bir başka işaretidir.⁵⁶

⁵³ "Bayrağımız ve Ay-Yıldız Nakışı", *TOEM*, 46, s. 195.

⁵⁴ F. Köprülü, *Bayrak, İ.A.*, cilt II, s. 416.

⁵⁵ B. Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, cilt VI, s. 31; F. Köprülü, *Bayrak, İ.A.*, cilt II, s. 417. Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi'nde kullandığı al ve ak sancaklar ile ilgili olarak Miralay Ali Bey şu bilgiyi vermektedir: "Sultan Selim Han Hazretleri o hengâmda (Menyel-Ravza) ceziresinde kurulan otağ-ı hümayuna avdetle, biri Osmanlıların seyfi meslûl-u celâdetine ulvî bir nişâne-i hûnîn, diğeri fazail-i fütüvvetlerine pâk bir hüccet-i yakîni olmak üzere kırmızı ve beyaz renklerde otağ-ı hümayunun kapısına rezk olunan iki liva-yı nusret afv ve amanın...." ("Bayrağımız ve Ay-Yıldız Nakışı", *TOEM*, 48, 377).

⁵⁶ F. Köprülü, *Bayrak, İ.A.*, s. 413.

Yavuz Sultan Selim zamanından sonra da al ve ak sancakların birlikte kullanıldığını görüyoruz. Ancak bu iki millî rengin ne zamandan beri aynı bayrak üzerinde birlikte kullanılmaya başlandığına dair çok açık bilgi yoktur. Kesin olarak bilinen husus, artık III. Selim ve II. Mahmud zamanlarında kalelere çekilen Osmanlı bayrağının beyaz ay-yıldızlı al bayrak olduğudur. Ancak, bu dönemlerde kullanılan yıldız, Osmanlılarca “mühr-ü Süleyman” olarak da adlandırılan altı veya sekiz köşeli yıldız idi. Abdülmecid'in son devirlerinde bu sekiz köşeli yıldız, beş köşeliye çevrilmek suretiyle, bayrağımızdaki yıldız şekli de tespit edilmiş oldu.⁵⁷ Ancak, Osmanlı döneminden Cumhuriyet dönemine beş köşeli yıldız ile birlikte intikal eden ay-yıldızlı al bayrağımızın standartlarını da iyice belirlemek gerekiyordu. Bu itibarla 29 Mayıs 1936 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilerek 5 Haziran 1936'da Resmî Gazete'de yayınlanan 2994 sayılı Türk Bayrağı Kanunu ile, millî gururumuz olan şanlı al bayrağımız bugünkü nihaî şeklini almış bulunmaktadır.⁵⁸

4 - Yeşil:

Türk mitolojisine göre hayır İlâhı Ülgen'in, koruyucu ruh olarak kabul edilen yedi oğlundan birinin adı Yaşıl (yeşil) Kaan idi ve umumiyetle bitkilerin yetişip-büyümesini düzenlediğine inanılırdı. Ayrıca, yeşilliklerin Ülgen inancı ile bağını gösteren mitolojik inanmaya göre Ülgen, insan vücudunu yarattıktan sonra Kuday'ın yüksek ulûhiyetinin huzuruna kuzgun denilen kuşu göndererek yarattığı insan için can ister. Kuzgun semaya uçar. Canı alıp dönerken yerde bir leş görür. Dayanamayarak leşi yemek için ağzını açar. Gagasındaki can, çam ormanına düşerek dağılır. Bundan dolayıdır ki çam, ardıç gibi ağaçlar kış ve yaz yeşilliklerini muhafaza ederler.⁵⁹ Görülüyor ki beyaz ve al ile ilgili olduğu gibi yeşil ile ilgili olarak da Türklerin manevî inanmalarının kökü, onların en eski dinî inanmalarından kaynaklanmaktadır.

Diğer taraftan eski Türkler yılbaşını başlıca iki tabiat olayının görülmesi ile başlatmışlardır. Bunlardan biri otların yeşermesi, diğeri de gök gürlemleri ile yıldırımların başlaması idi.⁶⁰ İşte, en eski dönemlerde büyük çoğun-

⁵⁷ Aynı makale, s. 418-419.

⁵⁸ Orhan F. Köprülü, “Bayrak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt V, s. 254.

⁵⁹ B. Ögel, *Türk Mitolojisi*, cilt II, s. 272.

⁶⁰ A. İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, cilt I, s. 414, 420.

luğu hayvancılıkla geçinen, göçebe hayat yaşayan Türklerin doğrudan doğruya ekonomik hayatlarının temelini teşkil eden hayvan sürülerini otlağa çıkarmak ve sürülerin yavrularını elde etmek itibariyle otların yeşerme zamanı Türklerin hayatında çok büyük rol oynamıştır. O yüzden de yeşil renge ayrıca büyük bir önem vermişlerdir. Bu itibarla Çin kaynaklarının bildirdiği gibi, daha M.Ö. 8. yüzyılda **9 ve 21 Mart tarihleri**, yani otların yeşermeye başladığı dönem Türkler tarafından yıl başı ve bahar bayramı olarak kutlanır olmuştur ki, bu bayram bilindiği gibi **bugün Farsça adı ile Nevruz** olarak adlandırığımız bayramdır. Türklerin, Farslarla (İranlılarla) temasa gelmeden önce, yani **Nevruz** kelimesini Farslardan alıp kullanmadan önce bu yılbaşı günü için yeñi kün, ergen kün (erginlik yani olgunluk günü; ergenekon) vb. adlarla adlandırmış oldukları, bu adların bugün de bazı Türk toplulukları tarafından kullanılmakta oluşundan anlaşılabilir.

Tabiatın canlanması ile ilgili olarak, eski Türklerde yağmurun bütün tabiatı yeşerten –yani eski Türklere göre, yaşartan– bir tabiat vergisi olarak değerlendirildiği bilinmektedir. Bu yüzden “yaş” sözü hem ıslaklık hem de suyun (tabii yağmurun da) canlandığı yeşilliklerin adı oluyordu. Dolayısıyla, yaşarmak (ıslak olmak, ıslanmak) ile yeşermek, yeşillenmek aynı fiil ile ve “yaşarmak” olarak ifade ediliyordu. Yaşıl da yeşil renk demek oluyordu. Bugün yeryüzünde yaşayan Türklerin hemen tamamı yaş sözünü insan ömrü için de kullanmaktadırlar. Ayrıca pek çok Türk topluluğunda yaş, genç insan demektir ve genellikle yaş yiğit (caş cigit veya cas cigit) = delikanlı anlamına kullanılmaktadır. Bunun şuradan ileri geldiği anlaşılıyor: Eski Türkler yaşlarını söylerken, “ben 20 yaşarma (yeşerme) gördüm” derlerdi. Böyle bir söz, “ben 20 yaşındayım” demektir. Herhalde bugün de kullandığımız yaş deyimini bu gelenekle ilgili olarak söylenmiş bir deyim olmalıdır.⁶¹

Diğer taraftan yaşıl kök yani yeşil gök tabirinin Türklerde gökyüzü anlamında kullanıldığını da görüyoruz ki bugün de Türkçede **göğermek** sözünün yeşermek anlamında kullanıldığı malûmdur. Bu itibarla Türklerin zaman zaman yaşıl sözü yerine kök (gök) sözünü de kullandıklarını burada hatırlatmakta yarar vardır. Nitekim Yusuf Has Hâcib'in “yağız yer, yaşıl kök” şeklindeki ifadesinden, onun yaşadığı çevrenin, kâinatı **kara yer** ve **yeşil gök** ile çevrilmiş olarak algıladıkları anlaşılabilir.⁶² Yine aynı yazar, baharı anlatırken şöyle diyor: “yağız yer, yaşıl torku (ipek) yüze badı = yağız yer, yü-

⁶¹ Aynı eser, s. 272, 274.

⁶² *Kutadgu Bilig*, 3, 4, 1124, 1800. beyitler.

züne yeşil ipek tül bağladı.”⁶³ Yazar, çok eski bir inanış ve deyiş olan yağız yer sözünü çok sık kullanmaktadır. Aynı zamanda yağız ile yeşil renkler arasında da bir kontrast ve eşleme oluşturmaktadır. Aslında yüze bağlanan bu ipekli, muhtemelen duvak anlamını ifade etmektedir. Anlaşıldığına göre al kaftan ve al duvak geleneğinin yanında, al kaftan ve yeşil duvak eşlemesi de Türk gelenekleri arasında en eski zamanlarda yer almış bulunmaktadır. Nitekim yeşil-kızıl eşlemesi, Göktürk yazısı ile yazılmış Turfan el yazmasının, “yaşıl kaya yayladım - kızıl kaya kışladım” sözlerinde de görülmektedir.⁶⁴ Aynı şekilde, Kaşgarlı Mahmud'un XI. yüzyıl sonları için kaydettiğine göre, “kızlar kılını bilseler (ağır başlı zarif kızlar) kırmızı (kızıl) giyerler; yaranu (cilvelenmeyi ve sevmeyi)bilseler yeşil giyerler” şeklindeki sözleri de, kızıl-yeşil ikilisini ve bu renklerin eski Türk yaşayışında ne kadar yaygın olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde, yine Kaşgarlı'nın, XI. yüzyılda Türk piyasalarında alınıp-satılan Çin ipeklilerinden söz ederken sık sık, kırmızı, yeşil ve sarı renkli kumaşlardan söz etmesi, sözkonusu renklerin Türk günlük hayatındaki yerini ve onların kültürüne yansımalarını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.⁶⁵

Türklerin eski şaman törenlerinde, bir ip üzerine asılmış gök (yeşil), kırmızı, sarı ve beyaz bezlerin Şaman'a gök yolunu gösterdiğine inanmaları da,⁶⁶ yeşil renk ile, beraberindeki kırmızı, sarı ve beyaz renklerin Türk inanç ve geleneklerinde nasıl yaygın bir şekilde yer tuttuğunu göstermesi bakımından kayda değer. Bu münasebetle onların yön belirtmede yeşil rengi doğunun sembolü olarak kullandıklarını hatırladıktan sonra, kendi doğularında kaldığı için Çin'in sarı veya mavi ırmak olarak adlandırılan ırmağına Yeşil Ögüz (yeşil öz = yeşil ırmak) dediklerini de kaydedelim.⁶⁷

Diğer taraftan, M.S. 629 yılında Batı Göktürk kağanının hakanlık otağına giden ünlü Çinli seyyah, Buda rahibi Hüan-Tsang'ın, “... Kağan yeşil satenden bir kaftan giymişti... Çevresi, brokat (altın işlemeli) kaftan giymişti. Askerler uzun mızraklar, bayraklar ve güçlü yaylar taşıyorlardı” şeklindeki kaydı ise, yeşil rengin Türklerde hâkimiyet sembolü olarak kullanılmaya baş-

⁶³ *Kutadgu Bilig*, 68. beyit.

⁶⁴ B. Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, cilt VI, s. 471-478; *Türk Mitolojisi*, II, s. 261.

⁶⁵ *Divanü Lûgati't-Türk*, cilt I, s. 394; R. Genç, *Divanü Lûgati't-Türk Müellifi Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk İllerinin Siyasî, Etnik, Sosyal ve Kültürel Durumu*, Ankara 1974, s. 251.

⁶⁶ B. Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, cilt VI, s. 477.

⁶⁷ B. Ögel, *Türk Mitolojisi II*, s. 228.

landığını da göstermektedir.⁶⁸ Orta Asya'da egemenlik kuran Kırgız Türklerinin de IX. yüzyılda yeşil kumaştan bayrak kullandıklarına dair Arap seyyahı Ebû Dülef'in kaydı, artık Orta Asya Türklerinde yeşilin hâkimiyet sembolü ve bayrak rengi olarak yaygınlık kazandığının bir işareti olmalıdır.⁶⁹

İslâmiyetle birlikte yeşil rengin, Hazret-i Peygamber'in üç sancağından birinin rengi olarak ayrıca manevî bir anlam kazandığı ve Müslüman Türklerin hayatında müstesna bir yer işgal ettiği de bilinmektedir. Bu münasebetle XII. yüzyıl Şiî İslâmın büyük vaiz ve âlimlerinden İranlı Abdülcilil el-Kazvinî'nin 1161-1165 yılları arasında yazdığı *Kitabü'n-Nakz* adlı eserinde; Hâce Nasibî adlı bir Sünnî yazarın yazdığı *Fadaihü'r-Ravâfiz* adlı kitabında Şia'yı beyaz bayrak kullandıkları için mülhidlikle itham etmesi üzerine, bize Hazret-i Peygamber'in bayrakları ile ilgili olarak şu bilgileri vermektedir: "Şia beyaz bayrak sahibidir" şeklindeki sözler doğru değildir. Şia melikleri yeşil, beyaz ve her renge sahiptirler. Ancak, Abbas'ın şiarı ve özel rengi olan siyahı kullanmazlar. Siyaha Abbasî halifeleri sahip olunca, diğerlerinin onlara benzemek için zaten siyahı kullanmaları beklenemezdi. Görmüyormusun ki, Selçuklu melikleri ve sultanları eğer 100.000 kişilik bir ordu toplasalar, o orduda siyah bayrak bulunmaz. Bunun yerine yeşil, sarı ve kırmızı bayraklarını kullanırlar. Tabîî bunu, halife ile halife olmayanlar arasındaki fark belli olsun diye yaparlar. Fakat, şüphe yoktur ki Şia mezhebi, Peygamber'in Beyaz, Siyah ve Yeşil bayrakları olduğuna kesin olarak inanır. Peygamber Siyahı Abbas'a verdi. Yeşili Osman b. Affan'a verdi. Melikler ve sultanlar onu takip ettiler. Beyazı ise Sa'd ibn Abbade-i Ensarî'ye vermiş iken, Mekke'nin fethe edildiği gün geri aldı ve Emîrül-Mü'minîn'e (yani Hazret-i Ali'ye) verdi. O halde, Osman'ın ve Abbas'ın yolunu tutanlar ne kadar haklı iseler, Hazret-i Ali'nin beyaz bayraklı yolunu tutanlar da o derece haklıdırlar. Hâce Nasibî bilsin ki, beyaz bayrağa sahip olmak mülhidlik değildir."⁷⁰

Görülmektedir ki Abdülcilil Kazvinî, dikkate değer bir şekilde Hazret-i Ali'nin ve dolayısıyla Şia'nın neden beyaz bayrak kullandıklarını izah ederken, bize Selçuklu sultanlarının yeşil, sarı, kırmızı bayraklar kullandıklarını da bildirmektedir ki, aşağıda bu husustan ayrıca bahsedilecektir. Ancak ta-

⁶⁸ B. Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, cilt VI, s. 350.

⁶⁹ A. İnan, Tuğ- Bayrak (sancak), *Türk Kültürü*, Sayı 46, Ankara 1966, s. 71-75.

⁷⁰ es-Sadr el-İmam Rüknu'l-İslâm Sultanü'l-Ulema Melikü'l-Vu'az Nasireddin Ebi'r-Reşid Abdülcilil ibn ebi'l-Hüseyn b. ebi'l-Fazl el-Kazvinî er-Razî, *Kitabü'n-Nakz*, yay. Seyyid Celâleddin Hüseyin Urmevî, Tahran, 1331 h.ş. (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Kütüphanesi, No: 16994), s. 607-608.

rihi süreç içinde olaylara bakıldığı zaman, başta Osmanlılar olmak üzere yeşil bayrağın yanı sıra beyaz bayrak da Sünnî kesim tarafından çok yaygın bir şekilde kullanıldığı gibi, seyyidler ve Safevîler de beyazı değil, yeşil rengi ve yeşil bayrağı tercih etmişlerdi. Hattâ, bilhassa Türkiye Alevî-Bektaşîlerinin zaman zaman siyah sarık ve siyah cübbe kullandıklarını da biliyoruz ki, bu husus bize Abdülcelil Kazvinî'nin XII. yüzyıl için söylediklerinin daha sonraki yüzyıllar için geçerli kalmadığını göstermektedir. Gerçekten de Safevî Türkmen Devleti'nin kurucusu Şah İsmail Safevî'nin bayrakları yeşil idi. Zira Safevî ailesi kendilerinin Peygamber ailesinden olduğunu iddia ediyorlardı ve o yüzyıllarda yeşil renk bütün yakın doğuda Peygamber ailesinin sembolü sayılıyordu. Bu geleneğe bağlı olarak bütün İslâm dünyasındaki seyyidler yeşil sarık ve cübbeleri ile diğer halktan ayrılıyorlardı.⁷¹ Diğer taraftan, yukarıda işaret edildiği gibi Nadir Şah Afşar, yeşil Safevî bayrağının yerine beyaz bayrak kullanmış idi.

Anadolu tarihine baktığımız zaman ise, öncelikle Aydın Oğullarından Gazi Umur Bey'in gemisinde yeşil sancak bulunduğunu Düsturnâme-i Enverî'den öğreniyoruz ki, bu renk belki de kuvvetli bir cihad ruhu ile mücehhez bulunan Anadolu gazilerinin tercih ettikleri bir renktir.⁷²

Osmanlılarda da yeşil renkli sancağın eskiden beri kullanıldığı söylenebilir. Gerçi, ilk dönemlerle ilgili yeterli bilgiye şimdilik sahip bulunmuyoruz. Ancak, mesela İstanbul'un kuşatılmasında Fatih'in gemisinde yeşil sancak olduğunu biliyoruz. Aynı şekilde Çaldıran Savaşı'nda Bolu ve Kastamonu süvarileri yeşil sancak kullanmışlardır. Kanunî devrinde ise kapıkulu ocaklarında da yeşil sancak kullanılmıştır. Yukarıda ifade edildiği üzere, yeşil renkli sancakların Anadolu'da gazilere mahsus olduğunu ve bunun daha çok denizciler tarafından kullanıldığını gösteren muhtelif kayıtlar vardır. Şöyle ki:

Barbaros'un bayrağı, üzerinde zülfikar şekli ile fetih ve zafer âyetleri bulunan yeşil kumaştandı. İnebahtı Deniz Savaşı'nda Cezayir Beylerbeyi Uluç Ali Paşa'nın gemisinde, üzerinde beyaz bir pençe ile fetih ve zafer âyetleri nakşedilmiş yeşil sancak kullanılmıştır. Piyale Paşa'nın gemisindeki kumandan bayrağı da yeşil idi. Evliya Çelebi de XVII. yüzyıl Cezayir Osmanlı denizcilerinin yeşil sancak taşıdıklarını yazmaktadır. Yine Evliya Çelebi, Rumeli serhaddindeki gazilerin akına çıkarken yeşil sancak taşıdıklarını kaydetmek-

⁷¹ F. Köprülü, Bayrak, İ.A., cilt II, s. 414, 415.

⁷² F. Köprülü, a.g.m., s. 411, 417.

tedir. XVIII. yüzyılda da kaptan paşalara mahsus bayraklar yeşil idi. Gerek bu, gerekse daha sonraki yüzyılda gemi sancaklarında en çok kırmızı (al) renk kullanılmakla beraber, yeşil bayraklar da çoktu.⁷³ Bundan başka Osmanlılarda Orta Baştarde yahut Hünkâr Gemisi denilen gemi, diğer baştardelerden daha süslü bir şekilde inşa ediliyor; vezirlerden biri donanmanın kara askeri komutanlığına tayin edilir de Kapudan Paşa ile birlikte sefere giderlerse, o zaman bu gemiye biniyordu. Bu gemiyi diğer gemilerden ayıran başlıca alâmetler, teknenin dışının, direklerinin ve küreklerinin yeşile boyanmış olması ve yeşil renkli sancak çekilmesi olup, grandi sütununda da paşa sancağı bulunuyordu.⁷⁴

Osmanlılarda yeşil sancak ve bayrak konusu ile ilgili olarak Miralay Ali Bey, bize şu bilgileri vermektedir: “(Osmanlılarda) yeşil rengin pek çok kullanılmış olmasına gelince; eskiden beri emîr adıyla adlandırılan Sülâle-i Tâhire-i Peygamberî (temiz Peygamber sülâlesi) diğer insanlardan ayırt edilmek üzere başlarına yeşil sarık sararlardı. Bu suretle levn-i hazra (yeşil renk) seyyidlik nişanı addedilip, aile ileri gelenlerinin ve diğer dinî itibar sahiplerinin kabirleri veya türbeleri yeşil renkle boyanır yahut da aynı renkli çuhalarla örtülürdü. Bu anlayış ve uygulama yeşil rengin Osmanlılarca da levn-i ruhanî (ruhanî renk, kutsal renk) sayılmasına sebep olmuştur. Bugün dilimizde kullanılan emîr-i sarıklı tarifinden, bahsedilenin yeşil sarıklı olduğu anlaşılıyor. (Diğer taraftan) Grandi direğine yeşil üzerine ay-yıldız nakışlı sancak çekerek limana giren bir geminin hacıları taşıyan bir gemi olduğunu herkes anlar.”⁷⁵

5 - Sarı:

Türklerde sarı rengin, dünyanın merkezinin sembolü olarak kullanıldığına yukarıda işaret edilmişti. Bu anlayışın da onların en eski inançlarından olan Şamanizmden kaynaklandığı görülmektedir. Gerçekten de hayır ilâhı

⁷³ Aynı makale, s. 417-418.

⁷⁴ “Bayrağımız ve Ay-Yıldız Nakışı”, *TOEM*, No: 46, s. 197-198.

⁷⁵ Aynı makale, s. 197. Miralay Ali Bey'in buradaki: “İslâm bayrakdarları yeşil bayrak çekerlermiş... İslâm taifeleri için Levn-i ruhanî yeşil olduğuna mebnî anlara yeşil bayraklar verilmişdir” şeklindeki kaydı ile yeniçeriliğin kaldırılmasını anlatan *Üssü Zafer* adlı eserde yer alan “Sebz-i Gülistân-ı Zafer, yani Liva-i Hazrâ-i Hazret-i Seyyidü'l-Beşer Sallallahu Taâlâ Aleyhi ve Sellem” ifadesi ile Hazret-i Peygamberin yeşil sancağına işaret edildiğini belirtmesi, Osmanlılarda yeşil sancaklar konusunda daha açık bilgi vermek bakımından dikkate değer (aynı makale, 48, s. 382).

Ülgen'in altın kapılı sarayı ve altın tahtı, Türklerde hep sarı renk (altın sarısı = sıрма rengi) ile ifade edilmiş ve Ülgen'in tahtı nasıl devletin, ülkenin ve dünyanın merkezinde olarak algılanmış ise, tıpkı onun gibi sarı renk de dünyanın merkezinin sembol rengi olmuştur.

Yine bu Şamanist dönemde Türklerin inanışları arasında Sarı Albastı veya Sarı Albıs adlı koruyucu bir ruhun varlığı da anlaşılmaktadır. Bu konuda merhum Abdülkadir İnan bize şu bilgiyi vermektedir: “Gerek Şaman gerekse Müslüman Türklerin halk hurafelerinde bugüne kadar yaşayan ve mühim rol oynayan ruhlardan biri Al yahut Albastı'dır. Kazak-Kırgız Türklerinin hurafelerine göre albastı iki nevi olup, biri Kara Albastı, diğeri de Sarı Albastı'dır.⁷⁶ Buna uygun olarak, Uranha-Tuba (Tuva) ve Yakut Türklerinin Şaman dualarında Şaman (kam) bu ruha, “Sarı Albıs” diye hita-bediyor ve ondan yardım istiyordu. Diğer taraftan Kazak-Kırgız baksıları (din adamları) da galiba bu ruhu “derde derman olan ey sarı kız gel” diye çağırıyorlardı ki, bu son ifadeden onların bu ruhu bir sarı kız şeklinde tahayyül ettikleri anlaşılmaktadır.⁷⁷ Kuzey Türk destanlarında görülen sarı at kurban edilmesi de Sarı'nın şamanist dönemdeki anlamı ile ilgili bulunmaktadır.⁷⁸

Kanaatimizce, Ülgen'in altın tahtının sembolü olarak dünyanın merkezinin işareti diye kabul edilmiş olan sarı renk, bu sembol anlamını Türklerin çizmelerinin (edik) rengi olarak da uzun yıllar sürdürmüştür. Zira, bilindiği gibi Türkmenler yüzyıllarca, sarı edik ile kızıl keçeden külâh giymişlerdir. Halkımız arasında bugün de çok yaygın olarak kullanılan “Sarı Çizmeli Mehmet Ağa” deyiminin de kaynağı işte bu tarih ve kültür geleneğimizdir.⁷⁹

Türkmen geleneğindeki bu kızıl börk-sarı edik (çizme) geleneği ile ilgili olarak bir başka Türk anlayışını da burada kaydetmekte yarar vardır. Merhum Bahaeddin Ögel, al bayrak anlayışı ile ilgili olarak şu dikkate değer tespiti nakletmektedir: “**al bayrak**”, gök, güneş ve yerdeki toz ile uyuşturulmuş ve böylece görkemli ve muhteşem bir sahne canlandırılmıştır. Kaşgarlı Mahmud'un derlediği, “ağdı (yükseldi, yüceldi) kızıl bayrak; doğdu (yani to-

⁷⁶ A. İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, cilt I, s. 259.

⁷⁷ Aynı eser, I, s. 263.

⁷⁸ Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, cilt VI, 480.

⁷⁹ Sarı çizme, - kızıl börk için bkz., F. Sümer, a.g.e., Ankara 1976, s. III; kızıl börk ve kızıl çetr için bk. B. Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, cilt VI, s. 423. Miralay Ali Bey de Yıldırım Bayezid zamanı ile ilgili olarak, “Dâiyân-ı Devlet ve Erkân-ı Saltanat çâkerlerine Kızıl Börk tayin olundu” demektedir (“Bayrağımız ve Ay-Yıldız Nakışı”, *TOEM*, 46, s. 196).

zup, yükseldi) kara toprak” sözü, bayrağın açılıp yükselmesi, yerdeki kara toprağın yükselmesiyle, bir kompozisyon, bir birleşme oluşturuyordu. Bayrak gökleri tutuyor, toprak ise tozarak, yerleri tutuyordu.”⁸⁰ Buradan hareketle şunu söylemek mümkündür: Türkmenler gökleri tutan kızıl bayrağın sembolü olarak başlarına kızıl börk; dünyanın merkezinin ifadesi olarak da ayaklarına sarı edik giymişlerdir. Burada şu hususa da işaret edelim ki, kızıl börklü Türkmenler Safevî dergâhının propagandaları sonucunda Anadolu'dan İran'a göçmeye başladıklarında, Anadolu'da kalan Sünnî Türkmenler başlarındaki kızıl börkün üzerine “Osmanlı mücevvesesi” beyaz sarık sarmışlar ve İran'a gidenler ise kızıl börklerini muhafaza ettiklerinden dolayı onlara “kızılbaş” adını vermişlerdir. Dolayısıyla, bazı halk izahlarında değişik bazı anlamlandırma biçimleri doğru değildir ve kızılbaş deyiminin aslı, Türklerin millî renk saydıkları kızıl (al) renkli keçe börk giyen kimse anlamından kaynaklanmaktadır. Gerçekten de eski Türk kaynaklarında kırmızı bayrağın daha çok **kızıl bayrak** diye adlandırıldığını, bunun sadece Türklere mahsus olduğunu, bunun bağımsızlık, şeref ve şehadetin sembolü olarak kullanıldığını biliyoruz.⁸¹

Türklere sarı rengin hükümlerlik rengi olarak kullanılması ile ilgili tarihi bilgilere baktığımız zaman ise: Meselâ Uygur Türk yazılı belgelerinde “sarıg urunggu” yani sarı bayrak, bir burcun adı olarak geçmektedir.⁸² Dede Korkut Destanlarında geçen “sarı tonlu Selcan Hatun” (sarı elbiseli Selcan Hatun) tanımlaması, hatunluk elbisesinin de sarı olduğunu göstermesi bakımından dikkate değer.⁸³ Buhara kuşatmasını gösteren bir İran minyatüründe Harezmsahlara bayrağının sarı renkte olduğu görülmektedir.⁸⁴ Diğer taraftan merhum F. Köprülü, Kudüs fethinde Selâhaddin'in ordusunda sarı bayrak kullanıldığını; esasen hükümdara mahsus sancağın renginin de sarı olduğunu; mamafih daha sonraki Eyyubî ordularında sarı ve kırmızı bayrakların birlikte kullanıldığını ifade ettikten sonra, “yine sarı renkte çetr kullanan Eyyubîlerin sayıyı seçmelerinde Fatimî an'anelerinin tesiri vardır” demektedir.⁸⁵

⁸⁰ B. Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, cilt VI, s. 409.

⁸¹ Aynı eser, s. 38.

⁸² Aynı eser, s. 486.

⁸³ Aynı eser, s. 487.

⁸⁴ F. Köprülü, *Bayrak, İ.A.*, cilt II, s. 410, 411, 416.

⁸⁵ Aynı makale, s. 410.

Eyyubîlerden sonra Mısır'da kendi devletlerini kurmuş olan Memlüklerde (Kölemenlerde), ipekten yapılmış ve üstünde hükümdarın ismi ve lâkabı yazılmış, sırma ile işlenmiş sarı renkteki bayrak çok süslü olup, bu bayrağa “Sancak-ı Sultanî” denirdi.⁸⁶ Gerçekten de Mısır Memlük hükümdarının başında götürülen veya bulunduğu yere dikilen bu sarı ipekten büyük sancağa Arapça İşāba denirdi. F. Köprülü bu husus ile ilgili olarak, “Memlük İmparatorluğu'nun rengi sarı idi ve Osmanlılara da Memlüklerden geçtiği çok açıktır” demektedir.⁸⁷

Bu cümleden olarak sarı bayrağın Osmanlılarda da kullanıldığını, bunun özellikle silâhdar bölüğünün bayrağı olduğunu, bayraklarının renginden dolayı silâhdarlara “Sarı Bayrak” adının verildiğini biliyoruz.⁸⁸

Diğer taraftan, XIX. yüzyıl başlarına ait bir bayrak albümünde, İran bayrağı olarak gösterilen, sarı zemin üzerinde üçgen şekilde konulmuş üç hilâlden oluşan bayrağın, Kaçarlar devrinde kullanılmış bir bayrak olduğu zannedilmektedir.⁸⁹

Ayrıca, Türk-İslâm devletlerinin amblemlerinde sarı rengin, hususiyle Cengiz Han İmparatorluğunun genişlemesinden sonra çoğalıp-yaygınlaştığı da anlaşılıyor. Cengiz İmparatorluğundaki bu uygulamanın Uygur kaynaklı olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü, bazı Uygur belgelerinden öğrendiğimize göre Cengiz Han'dan çok önceleri Uygur Türk kültür çevrelerinde, yukarıda işaret edilen Sarı Bayrak gerçeğinden başka, bir de “Sarı Ordu” (sarı başkent) anlayışı vardı. Gerek eski Uygur hakanlarının gerekse meşhur tarihçi Hâfız-ı Âbrū'nun Oğuz Destanı içindeki Türk hakanlarının, atalarından kalan bir altın otağları bulunduğuna kesin olarak inandıklarını biliyoruz. Bu inancın kaynağı da şüphesiz, yukarıda işaret edilen hayır ilâhı Ülgen'in altın kapılı sarayı ile altın tahtından gelmektedir. Göktürk yazıtları da altından söz açarken, yalnızca altın demiyorlar “sarığ altın” yani sarı altın diyorlardı. Daha doğrusu sarı renk ile altın, çoğu zaman birbirlerinden ayrılmıyorlardı.⁹⁰ Sarı rengin Cengiz Han döneminden sonra muhtelif devletlerde ve bu cümleden olarak Memlüklerde ve Altın Ordu'da çok kullanılması hususu ile ilgili olarak merhum B. Ögel şu kanaatını kaydetmektedir:

⁸⁶ A. İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, cilt II, s. 300.

⁸⁷ F. Köprülü, *Bayrak, İ.A.*, cilt II, s. 410, 411, 416.

⁸⁸ “Bayrağımız ve Ay-Yıldız Nakışı”, *TOEM*, 48, s. 376.

⁸⁹ F. Köprülü, *Bayrak, İ.A.*, cilt II, s. 415.

⁹⁰ B. Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, cilt VI, s. 31, 479, 484.

“Sarı bayraklar Mısır Memlûk devletinde çok görülüyorsa, bu normaldir. Çünkü Melûk devletini idare edenler, çoğunlukla Güney Rusya'dan, yani Altın Ordu devletinin topraklarından veya bu geleneğin uzantısından geliyorlardı. Altın Ordu hakanı ve kurucusu Batu Han'ın başkentinin adı da Sarı-Ordu idi. Ancak, Çingiz Han'ın sancağı, Türk geleneğine uygun olarak beyazdı.”⁹¹ Burada bizce asıl dikkate değer olan ve çok açık bulunan husus şudur. Altın Ordu devletinin adındaki altının sembolü Sarıdır ve onun için bu devlet sarı renk ile ifade edilmiş olup, başkentinin adı da bu anlamın tam bir ifadesidir. Yani açıkça görülen odur ki, sarı renk; hayır ilâhî Ülgen'in altın tahtının renginden, Altın Ordu'nun rengine kadar hep aynı inanç ve geleneğin ifadesi olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla Türk inanç ve millî gelenekleri arasında oldukça önemli yer tutmuş olan bir renk ve bir semboldür.

6 - Sarı - Kırmızı:

Türk mitolojisinden kaynaklanarak Türklerin manevî ve millî hayatlarında önemli yer işgal etmiş olan bu iki rengin, tarihimiz boyunca muhtelif hükümlerinde birlikte kullanıldığına da şahit oluyoruz. Bu cümleden olarak meselâ Halaç Türk sultanlığında, hükümdarın şahsî sancağı ile diğer saltanat sancaklarından başka, orduda sarı, kırmızı ve sair, renklerde türlü bayraklar kullanılıyordu.⁹² Aynı şekilde İlhanlıların bayrağı, sarı zemin ortasında dört köşe bir kırmızı tamgadan meydana geliyordu.⁹³ Bunlardan başka Timurlu devletinde ve bütün Timurlular sülâlesinde olduğu gibi Babür Şah'ın ordusunda da sarı ve kırmızı bayraklar kullanılıyordu.⁹⁴ Diğer taraftan, Topkapı Müzesi'nde mevcut eski bir İspanyol haritasında, Memlûk bayrağı olarak, üstünde bir kırmızı hilâl bulunan altın sarısı bir sancağa; yine Memlûklere ait İskenderiye şehri üzerinde altın sarısı bir zemin üzerinde bir kırmızı daireyi ihtiva eden diğer bir bayrağa tesadüf edilmektedir.⁹⁵

Anadolu'ya gelince, az önce işaret edilen İspanyol haritasında, Candar Oğullarına ait Sinop şehri üzerindeki bayrak, kırmızı zemin üzerinde, sola doğru açılmış bir altın sarısı ay taşımaktadır.⁹⁶ Osmanlılarda ise Gönüllü birliklerin sancağı yukarısı sarı, aşağısı kırmızı olmak üzere, yarısı sarı yarısı da

⁹¹ Aynı eser, s. 479.

⁹² F. Köprülü, a.g.m., s. 413.

⁹³ F. Köprülü, a.g.m., gösterilen yer.

⁹⁴ F. Köprülü, a.g.m., s. 414.

⁹⁵ F. Köprülü, a.g.m., s. 411.

⁹⁶ F. Köprülü, a.g.m., gösterilen yer.

kırmızı olan bir sancaktı. Ayrıca, Osmanlı Topçularının ve Humbaracılarının sancakları da birbirine benzer şekilde, kenarları altın sarısı bir şeritle çevrili kırmızı sancaklar olup, aralarındaki fark, topçu sancağı üzerinde bir top, humbaracı sancağı üzerinde ise bir humbara (bomba) şekli bulunmasından ibaretti.⁹⁷

Görüldüğü gibi bayrak ve sancak renkleri olarak tarihimiz boyunca yana yana veya iç içe olarak birlikte kullanılmış olan bu renkler, yukarıda işaret edildiği üzere **kızıl külâh ve sarı çizme** olarak Türkmenler tarafından yüzyıllarca tercih edilen kıyafet renkleri de olmuşlardır.

7 - Muhtelif Renk Eşlemeleri veya Beraberlikleri:

Türk tarihinin çeşitli dönemlerinde ve özellikle hükümlerlik sembollerinde renklerin teker teker olduğu gibi, yukarıda bazı örnekleri gösterildiği üzere ikili, hattâ üçlü veya dördü beraberlikler veya eşlemeler şeklinde kullanıldıkları da görülmektedir. İncelememizin bu kısmında bunlara da bazı örnekler vermek, Türk tarihinde ve kültüründe renklerin konusunun bütünlüğü bakımından yararlı görülmüştür.

Bu cümleden olarak, sarı-beyaz eşlemesinin Delhi Türk Sultanlığı'nın bayrağında yer aldığını ve bu bayrağın, ortasında amudî (dikine) bir sarı çizgi bulunan beyaz bayrak olarak kaydedildiğini biliyoruz.⁹⁸

Yeşil-beyaz eşlemesinin ise Osmanlılarda kullanıldığını görüyoruz. Bunun en tipik örneğini Osmanlı padişahlarının yeşil sancağı oluşturmaktadır. Mahmut Şevket Paşa'nın "Zat-ı Hazret-i Padişahiye Mahsus Sancak" olarak tanımladığı bu sancak; ortasında, uçları birbirine dönmüş olarak yerleştirilmiş üç beyaz hilâl bulunan yeşil sancaktır. İşte, Yemen ile ilgili türkülerde ifade edilen "al yeşil sancağı gelin mi sandın?" sözlerinde yer alan Osmanlıların yeşil renkli padişah sancağı, bu sancaktır. Al sancak ise, ortasında yeşil bir daire ve daire içinde de üç sarı hilâl bulunan al sancak olup, bu hususa aşağıda ayrıca işaret edilecektir. Yine Mahmut Şevket Paşa, "Kapıkulu süvarisinden Bölükât-ı Erbaa (Dört Bölükler) diye adlandırılan sağ ve sol ulûfeciler ile sağ ve sol Gurebâ (Garibler) bölükleri yeşil ve beyaz yollu bir bayrak çekerlerdi" demektedir.⁹⁹

⁹⁷ Mahmut Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeriyesi*, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul 1325, s. 107 (sancak resimlerini gösterir sayfa).

⁹⁸ F. Köprülü, a.g.m., s. 412.

⁹⁹ Mahmut Şevket Paşa, a.g.e., s. 40; "Bayrağımız ve Ay-Yıldız Nakışı", *TOEM*, 48, s. 376.

Kırmızı-yeşil ikilisinin de Osmanlılarda yaygın bir biçimde kullanıldığı anlaşılmaktadır. F. Köprülü, Osman ve Orhan devirlerinde saltanat bayrağı olan ak sancağın, Orhan veya I. Murad zamanında yeşile ve Çelebi Mehmed zamanında kırmızıya tebdil edilerek, ortasına bir yeşil daire konulduğu hakkında bir rivayet olduğunu kaydetmektedir. Aynı tarihçimiz, İbn İyas'ın; II. Bayezid'in torunu Kasım Bey'in, Osmanlı sultanlarının âdeti üzere yeşil ve kırmızı renkli ipek sancağı olduğunu yazdığını bildirmekte ve Ahmet Timur Paşa'nın bunu, kırmızı zemin üzerinde yeşil bir daire bulunan bir bayrak te-lâkki ettiğini kaydetmektedir.¹⁰⁰

Şükrü'nün Selim-nâme'sinde Yavuz Sultan Selim dönemi fetihlerinden söz edilirken geçen "al yeşil bayrakla tutdı" cümlesi de çok dikkat çekicidir.¹⁰¹ Bu tanımlar şüphesiz giderek Osmanlı padişahlarının, üzerinde yeşil bir daire ve bu dairenin içinde de arka arkaya sıralanmış üç sarı hilâl bulunan al sancağının ilk şekillerini göstermektedir ki, gerçekten dikkate şayandır.

Renklerden kırmızı, yeşil ve beyaz eşlemelerine dair de bazı örneklere sahip bulunuyoruz. Meselâ, yukarıda ifade edildiği üzere, Topkapı Müzesi'nde bulunan ve bir İspanyol Fransisken rahibi tarafından yapıldığı bilinen haritada Teke Oğullarına ait olarak gösterilen bayrak, beyaz zemin üzerinde kırmızı Mühr-ü Süleyman (altı köşeli yıldız) taşıyan ve ucunda iki tane zikzaklı yeşil çizgi bulunan bir sancaktır.¹⁰² Delhi Türk Sultanlığı'nda da, devlet ve ordu ileri gelenlerinin rütbe ve derecelerine göre kırmızı, beyaz, yeşil renkte çetrler kullanılıyordu.¹⁰³

Ak (beyaz), kızıl ve yeşil beraberliği ile ilgili olarak ise, Osmanlı tarihçilerinin Kanunî'nin ak, kızıl ve yeşil bayraklarından bahsettikleri bilinmektedir.¹⁰⁴

Sarı, kırmızı ve beyaz beraberliği konusunda ise, Timurlularda, Timur'un Cengiz an'anesini takip ettiğini ve hükümdarlık bayrağı olarak beyaz bayrak kullandığını; fakat ordusunda bilhassa sarı, kırmızı ve beyaz bayraklar kullanıldığını görüyoruz.¹⁰⁵ İdege Bey Destanı'nda da, İdege Bey'in

¹⁰⁰ F. Köprülü, a.g.m., s. 417.

¹⁰¹ B. Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, cilt VI, s. 362.

¹⁰² F. Köprülü, a.g.m., s. 411.

¹⁰³ F. Köprülü, a.g.m., s. 412.

¹⁰⁴ F. Köprülü, a.g.m., s. 417.

¹⁰⁵ F. Köprülü, a.g.m., s. 413.

Toktamış'ı kuşatırken, onu şaşırtmak için ak, kızıl ve sarı tuğlar kullanıldığı anlatılmaktadır.¹⁰⁶ Yine bu renklerin üçlüsü ile ilgili olarak İspanyol Fransisken rahibinin haritasında, Türkiye'ye yani Anadolu'ya ait dört bayrak vardır ki, zeminlerinin yarısı sarı, yarısı da beyaz olup, üzerlerinde kırmızı renkte muhtelif şekiller vardır.¹⁰⁷ Osmanlılarda ise, XV-XVI. yüzyıllarda, taşıdıkları bayrakların renklerinden dolayı yeniçerilere Ak Bayrak, sipah bölüğüne Kırmızı Bayrak, silâhdar bölüğüne Sarı Bayrak adlarının verildiği bilinmektedir.¹⁰⁸

8 - Kara:

Kara rengin de Türk mitolojisine dayanan anlamlar ifade ettiği ve fakat tarihî seyir içerisinde bu rengin olumludan olumsuzu çok değişik anlamlarda kullanıldığı bilinmektedir. Ancak, muhakkak gibi görünen husus şudur ki, İslâmî dönemde Abbasî halifelerinden meşrûluk fermanı alan Türk hanedanlarına gelinceye kadar Kara'nın Türklerde (Gazneliler ile ilgili kayıtları istisna edecek olursak), hükümlerlik rengi olarak yaygın bir şekilde kullanıldığına dair fazla bilgiye sahip değiliz.

Kara'nın Şaman Türkler açısından ifade ettiği anlamlar ile ilgili olarak, Abdülkadir İnan şu bilgileri veriyordu: “Altaylıların akidelerinde ruhlara aru (pâk, temiz, arı) veya kara (habis) zümrelerine ayrılırlar. Bunlara Tös de denir. Tös denilen bu ruhlardan Karatös grubuna yer altı tanrısı Erlik dahildir. Altaylılar en ağır ve elemli felâketleri Erlik'in faaliyetiyle alâkadar bilirler. Erlik, yer altında kara çamurdan yapılmış sarayında oturur. Erlik, büyük kara ruh sayılır. Onun kızlarını da “dokuzu da müsavi karalar” olarak adlandırılırlar.”¹⁰⁹ Yine, yukarıda Kazak-Kırgız Türklerinin hurafelerinde Albastı'nın iki çeşit olduğuna, birinin Kara albastı diğeri de Sarı albastı olduğuna işaret edilmişti. Bu Kara veya Kara Albastı, ciddî ve ağırbaşlı bir ruh olarak da telâkki edilirdi. Şamanist Türkler lohusa kadınları Kara albastı (karabastı-karakura)'dan korumak ve karayı defetmek için kara baksı çağırırlardı.¹¹⁰

¹⁰⁶ B. Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, cilt VI, s. 411.

¹⁰⁷ F. Köprülü, a.g.m., s. 411.

¹⁰⁸ F. Köprülü, a.g.m., s. 416.

¹⁰⁹ A. İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, cilt I, s. 404, 405, 406, 407, 411.

¹¹⁰ Aynı eser, s. 260, 262.

Diğer taraftan Türk mitolojisinde kara, umumiyetle toprak rengi olarak, yağız yer anlayışı ile birlikte kullanılmıştır. Her halde önce yağız yer kullanılmış, kara toprak sonradan söylenir olmuştur.¹¹¹ Daha önce ifade edildiği üzere eski Türklerde halk tabakasına mensup olanlara da (karabudun-avam) kara denildiği gibi kara kul, karavaş veya karabaş deyimleri de “köle” anlamında kullanılmıştı.

Yine, işaret edildiği üzere kara renk, Türklerde herhalde binlerce yıldan beri kuzeyin sembolü olarak kullanılmıştır. Çünkü, çeşitli kavimler ile kültürler, kuzeyin karanlıklar ülkesi olduğu üzerinde birleşmişlerdir. Nitekim Müslümanlar da kuzeye “Diyâr-ı Zulmet” demişlerdir. Bundan dolayı Türkler, kuzeyle ilgili ne varsa onları, kara tanıtmaları ile tanıtmışlardır. Meselâ, Oğuz Destanı'nda, kuzeyde oturan İt-Barak adlı kavmin derileri de siyahtı. Kuzeyden esen rüzgârlar da “Kara yel” idi.¹¹² Kara kış ise, çetin, zorlu, şiddetli kış anlamında olup, bu anlamda Türkçe “kadır” kelimesi ile de adlandırılmıştır (kadır kış). İşte kara kelimesinin hükümdar ve hanedan sıfatı olarak kullanılmasının (zorlu, çetin hükümdar) olduğu gibi “kadır” sıfatının da hükümdarlar için kullanılmasının kaynağı budur.

Diğer taraftan yas ve mezar bayrakları da, Türk kavimlerinin inanışlarında büyük bir yer tutmaktadır. Bugünkü Doğu Türkistan'da mezarlara bezden bir bayrak asılır. Altayların kuzeyindeki Şamanist Türkler ise, mezara bir paçavra bağlamakla yetinirler. Bizim “yatırlara bez bağlama” geleneğimiz de bu inancın her halde bize kadar gelen bir uzantısı olsa gerektir. Ölü veya yas evine, belki de birden fazla bayrak asılıyordu. Çünkü, Dede Korkut'ta yas evinden söz edilirken, “karalı göklü otağ” (karalı yeşilli çadır, veya ev) deniliyordu. Ancak, bunların birer bayrak olup-olmadıklarını da kesin olarak bilemiyoruz. Yine, “kara-gök” eşlemesi, Türk kozmogonisinin ana sembolü olan renklerdir. Kara, yerin; gök renk ise göğün sembolleridirler. Ancak, Dede Korkut'ta yas dolayısıyla ifade edilen “kara giyinip-gök sarınma” (kara giyinip yeşil sarınma) ile karalı-göklü yas çadırında söz konusu olan gök, yeşil renk olup, Türklerin tipik yas renklerinin, yani siyah ile yeşilin birlikte kullanıldığının ifadeleridir.¹¹³ Karahanlılar devletinde vezirlerin siyah ipekten yapılmış çetr kullanmaları ve hil'atlerinin de muhtemelen siyah ol-

¹¹¹ B. Ögel, *Türk Mitolojisi* II, s. 259-260.

¹¹² B. Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, cilt VI, s.431.

¹¹³ Aynı eser, s. 434, 450.

ması,¹¹⁴ büyük ihtimalle onların kara budundan (halktan) olmalarının bir işareti idi.

İslâmî döneme gelince, Hazret-i Peygamber'in üç sancağından siyah olanını Abbas'a vermesinden dolayı bu renk Abbasîlerin şiarı olmuştu. Dolayısıyla Abbasî halifelerinden meşrûluk fermanı alan Türk sülâlelerinde de, hâkimiyet (hükümranlık) sancakları siyah olmuştur. Ancak, Selçukluların mensup bulunduğu Kınık boyunun bayrağının siyah olmasının bu gelenekle herhangi bir ilgisi olup-olmadığını şimdilik bilemiyoruz. F. Köprülü, Gaznelilerin siyah bayrağı ile ilgili olarak da şunları ifade etmektedir: “Gazneli sülâlesinin şiarı, yani sembolü olarak siyah renk, eski Türklerde – hiç olmazsa bazı mühim Türk zümrelerinde – bu rengin sembolik renk olmasından mıdır, yoksa Abbasî halifeleri ile samimiyetlerinden; cihadı temsil etmelerinden dolayı Abbasîlerin siyah hil'at ve bayrak göndermelerinden midir? bilemiyoruz” dedikten sonra, Selçukluların da Anadolu Selçuklularının da resmî renginin siyah olduğunu ifade etmekte ve “Gaznelilerde de, Büyük Selçukluları devam ettiren Anadolu Selçukluları ile Harizmşahlarda da hükümdar sancaklarının siyah renkli oluşu, umumiyetle Selçuklu hükümdarlarının Abbasîlere manevî bağlılıklarını göstermektedir” demektedir.¹¹⁵ Anadolu Selçuklu tarihinin yazarlarından İbn Bîbî'nin, Kâhta fethinden bahsederken kaydettiği bayrağın da siyah renkli oluşu, şüphesiz, Selçukluların bu geleneği ile ilgilidir. Yine Selçuklu geleneğine bağlı olan Salgurluların bayrağının da siyah renkli olduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁶ Osmanlılarda ise, Asakir-i Mansure-i Muhammediyye birlikleri için siyah bayrak yapılmış olması, şüphesiz Hazret-i Peygamber'in siyah sancağı ile bağlı geleneğin, Selçuklulardan Osmanlılara varan bir uzantısından başka birşey değildir.¹¹⁷

Fakat, bazı Türk devletlerindeki bu siyah renkli sancak veya bayrak olayı ile ilgili olarak şu hususu da ifade etmekte yarar vardır. Türkler, Abbasoğullarına saygı ve biraz da hânedanlar arası veraset anlayışıyla, zaman zaman ve bazı yerlerde bu siyah bayrağı kullanmışlardır. Ancak, Türklerin duygulandıkları bazı renkler vardır ki (beyaz, al-kızıl, yeşil, sarı gibi), bunları hiçbir zaman bir kenara bırakmamışlar, başta al-kızıl savaş bayrağı olmak

¹¹⁴ F. Köprülü, a.g.m., s. 407.

¹¹⁵ F. Köprülü, a.g.m., s. 406, 408, 408.

¹¹⁶ F. Köprülü, a.g.m., s. 409.

¹¹⁷ F. Köprülü, a.g.m., s. 419.

üzere, diğerlerini de kullanmışlardı. Gerçekten de Türkleri kara bir bayrağın ardından veya onun altında akına, şehadete veya göçe sevkedebilmenin düşünülməsi zordu.

III - SARI - KIRMIZI- YEŞİL:

Bu üç renkten her birinin Türklerin en eski dini inanışlarından kaynaklanan manevî anlamları ile, buradan giderek kazandıkları millî sembol değerlere yukarıda ayrıntılı bir şekilde işaret edilmiştir. Yine bu renklerin gerek tek başlarına gerekse diğer bazı renkler ile birlikte ve umumiyetle bayrak ve sancaklarda kullanılmış olduklarını da gördük. Burada ise bu üç rengin Türk tarihinin muhtelif devirlerinde, beylik ve hükümlanlık sembolleri olarak yan yana veya iç içe kullanıldıklarına dair örnekler verilecek ve sonra da bugünkü Türk dünyasında bu üç rengin bir arada ve yaygın bir şekilde kullanıldığına dair örnekler üzerinde durulacaktır.

Sarı, kırmızı ve yeşil rengin Türklerde beyler zümresinin bir sembolü olarak kullanıldığına dair şimdilik en eski bilgimiz Göktürkler dönemine ait bulunmaktadır. Bu cümleden olarak, 1935'ten itibaren Rus arkeologu S.V. Kiselev tarafından Altay ve Sayan dağları bölgesinde yapılan kazılarda, VII - VIII. yüzyıl Türk aristokrasi zümresine mensup beylere ait olduğu şüphesiz olan mezarlar bulunarak açılmıştır. **Tuyahtı** denilen yerde açılan kurgan (mezar hüyüğü)'daki mezar oldukça sağlam bulunmuştur. Soyguncular ancak atların bulunduğu kısma dokunmuşlardır (eski Türk inanış ve geleneklerine göre ölümler, hayatta iken kullandıkları eşyaları, silâhları ve atları ile birlikte gömülürlerdi). Mezarda, başı kuzey-doğuya yönelmiş bir erkek iskeleti bulunmuş ve üzerindeki elbiselerin üç kat olduğu anlaşılmıştır. Üst kat koyu kırmızı ipekten; ortada yeşilimsi ipekten, iç elbisesi de altın sarısı renginde ipek kumaştan yapılmış olduğu, kalımlardan açıkça görülmüştür.¹¹⁸

Sarı, kırmızı ve yeşil üçlüsünün yan yana ve hükümlanlık sembolü olarak sancaklarda kullanıldığına dair en eski bilgimiz ise Selçuklular dönemine ait bulunmaktadır. Bununla ilgili olarak, yukarıda işaret edildiği üzere, Şii İslâmın büyük vaiz ve âlimlerinden İranlı Abdülcelil el-Kazvinî 1161-1165 yılları arasında yazdığı *Kitabü'n-Nakz* adlı eserinde, Hâce Nasibî adlı bir Sünnî âlimin, kaleme aldığı *Fadaihü'r-Ravâfız* adlı kitabında; beyaz bayrak kullanmalarından dolayı Şia'yı rafizîlikle itham edişine cevap verirken, bize

¹¹⁸ A. İnan, *Altay Dağlarında Bulunan Eski Türk Mezarları*, s. 570.

şu bilgileri vermektedir: “– Şia beyaz bayrak sahibidir– şeklinde söylenen söz yalandır. Çünkü, halkın bayrağa sahip olmak âdeti yoktur. Şia hükümdarları yeşil, beyaz ve her renk bayrağa sahiptirler. (Ancak), Abbas'ın şiarı ve özel rengi olan siyahı kullanmazlar. Siyaha Abbasî halifeleri sahip olunca, diğerleri zaten onlara benzeyemezlerdi. Görmüyormusun ki Selçuklu hükümdarları ve sultanları eğer 100 bin kişi(lik bir ordu) toplansalar, o orduda siyah bayrak bulunmaz. Yeşil, sarı ve kırmızı bayrakları vardır ve onları kullanırlar. Tabii bu, halife ile halife olmayanlar arasındaki fark belli olsun dindedir. Fakat şüphe yok ki, Şia mezhebi Peygamber'in Beyaz, Siyah ve Yeşil bayrağı olduğuna kesin olarak inanır. (Peygamber) Siyahı Abbas'a verdi. Onun çocukları babalarını takibettiler. Yeşili Osman b. Affan'a verdi. Melikler ve sultanlar onu takip ettiler. Beyazı Sa'd ibn Abbade-i Ensarî (ye vermiş iken, ondan)'den Mekke'nin fethedildiği gün geri aldı ve Emîrül-Mü'minîn'e (yani Hazret-i Ali'ye) verdi. O halde ey insafsız (Hâce Nasibî), eğer Osman'ın ve Abbas'ın yolunu takip etmeyi mülhidlik saymıyorsan, Şia'nın Emîrül-Mü'minîn'in yolunu (Hz. Ali'nin yolunu) takip etmesi niçin mülhidlik olsun?... Hâce Nasibî bilsin ki, beyaz bayrağa sahip olmak mülhidlik değildir.”¹¹⁹ İşte böylece, çok iyi bir şans eseri olarak biz, Abdülcelil el-Kazvinî'nin Hâce Nasibî'ye yazdığı cevaplar dolayısıyla Büyük Selçuklu (şüphesiz Anadolu Selçukluları da) hükümdarlarının, Abbasî geleneğine bağlı olarak siyah hükümdarlık bayrağından başka, bilhassa ordularında sarı, kırmızı ve yeşil bayraklar kullandıklarını öğrenme fırsatı bulmuş oluyoruz.

Yine sarı, kırmızı ve yeşil renklerin gerek yan yana, gerekse iç içe olarak, Osmanlı döneminde, devletin sona erişine kadar çok yaygın bir biçimde kullanıldığını görüyoruz. Anlaşıldığına göre bu üç rengin Osmanlılarda ve aynı bayrak üzerinde birlikte kullanılışı, tespit edebildiğimize göre Orhan Gazi zamanına kadar gitmektedir. Bu cümleden olarak Miralay Ali Bey, bize şu bilgileri vermektedir: “Orhan Gazi Bursa gibi meşhur bir şehri zaptedip başşehir yaptıktan sonra teşebbüs buyurulan ilk teşkilât-ı askeriye sırasında, eski kırmızı renkli harp bayrağının ortasına şekli beyzîde (oval biçimde) yeşil bir levha eklenmiş ve bu levha üzerine de yekdiğerinden ayrı ve ard arda sıralanmış üç sarı hilâl nakışı işlenmiştir.”¹²⁰

Aynı yazarın şu kaydı da dikkate şayandır: “Devlet-i Aliyyede (Osmanlı Devleti'nde) ihdas buyurulan bayrakların kâffesi (tamamı) esas itibariyle be-

¹¹⁹ 70 nolu dipnotta gösterilen yere bakınız.

¹²⁰ “Bayrağımız ve Ay-Yıldız Nakşı”, *TOEM*, 46, s. 202.

yaz, kırmızı, yeşil ve sırma rengi olan sarı renkten ibarettir ki; Beyaz, ak Sancak'tan, sair renkler ise Orhan Gazi sancağından alınmıştır.”¹²¹ Miralay Ali Bey'in incelemesinin bir başka yerinde kaydettiği, “Osmanlı sancak ve bayraklarında tarihî Beyaz renkten maada, kırmızı, yeşil, sarı renkler pek çok kullanılmıştır” şeklindeki ifadesi de¹²² bu konuda yeterince açık fikir vermektedir:

Buna uygun olarak, meşhur sadrazam Mahmud Şevket Paşa da, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeriyesi* adlı eserinde; “Sultan Alâaddin-i Selçukî tarafından Osman Gazi Hazretlerine gönderilen Alem beyaz renkte olduğu cihetle Selâtin-i İzâm-ı Osmaniye önlerinde evailde beyaz bayrak çekilmiş ise de, muahharan padişahan-ı izâma mahsus olmak üzere Yeşil bir zemin derununda beyaz kılaptan ile işlenmiş üç hilâli havî, veyahud kırmızı bir zemin ortasında ve yeşile boyanmış bir şekli-beyzî derununda sarı sırma ile işlenmiş birbirinin gerüsünde kezalik üç hilâli muhtevî bulunan iki nevi sancak dahi istimal edilmiştir.”¹²³

Yazar, Yeniçeri (Ocak) Sancağı ile ilgili olarak da şu tanımlamayı yapmaktadır: “Yeniçeri sancağı yarısı yeşil ve yarısı kırmızı renkte olup, kenarları sarı sırma harçlı ve ortasında kezalik sarı sırma ile işlenmiş bir zülfikarı havî idi.”

O, “Eyalât askerinden Topraklı Süvarisi tesmiye olunan Tımarlı Sipahiler yarısı yeşil ve yarısı kırmızı ve ortasında sarı sırma ile işlenmiş bir zülfikar ile dört hilâli havî ve uç tarafı yırtmaçlı bir bayrak çekerler idi” demek suretiyle, Sipahilerin de sarı, kırmızı ve yeşil renkli sancaklar kullandıklarını ifade etmektedir.¹²⁴

Diğer taraftan, yine, Miralay Ali Bey, “Paşalara mahsus sancağın sarı sırma, onun dahili yeşil, sonra sırma ile tefrik edilen uzun kıt'a kırmızı ve onun dahili daire şeklinde sırma işlemeli daireler” derken;¹²⁵ Vezir Sancağı ile ilgili olarak da, “Vezir Sancağı'nın ortası kırmızı renkli harirden mensucdur. Bu kısmın hududu ile vasatına karib görülen, müttehidü'l-merkez üç daire sırma ile işlenmiştir. Mezkûr kırmızı renkli kısım ile sancağın kenarı arasındaki kısım yeşil renkli harirden olup, etrafı keza sırma işlemelidir” demektedir.¹²⁶

¹²¹ Aynı makale, *TOEM*, 46, s. 195.

¹²² Aynı makale, *TOEM* 46, s. 195.

¹²³ M. Şevket Paşa, *a.g.e.*, s. 38.

¹²⁴ Aynı eser, s. 39.

¹²⁵ “Bayrağımız ve Ay-Yıldız Nakşı”, *TOEM*, 46, s. 258.

¹²⁶ Aynı makale, *TOEM*, 48, 383.

Anlaşıldığına göre, ilk muntazam süvarimiz olan Müsellemelerin bayrakları, “Yeniçeri bayrağının aksi olarak nısf-ı balâsı Yeşil ve nısf-ı diğeri kırmızıdır ve ortasında sarı sırma ile işlenmiş zülfikar ile dört hilâli havîdir.”¹²⁷

Bütün bunlara ilâve olarak merhum F. Köprülü'nün, Kanunî devrinde Macaristan seferine çıkan orduya kumandan tayin edilen Sadrazam İbrahim Paşa'ya, beyazdan başka yeşil, sarı, kırmızı sancak ve bayraklar verildiğini bildirmiş olması, sözkonusu üç rengin sancak ve bayrak renkleri olarak ne kadar yaygın bir biçimde kullanıldığını göstermektedir.¹²⁸

Osmanlı sancak ve bayraklarından başka, bazı devlet memurlarının ve askerlerin kıyafetlerinin de hemen tamamen sarı, kırmızı ve yeşil renklerden ibaret olduğu anlaşılmaktadır. Bu cümleden olarak Mahmut Şevket Paşa'nın eserinde yer alan vezir iç oğlan baş çavuşu, vezir baş tebdili, vezir tatar ağası, kol başı, defter emîni, şâtur, saka, aşçı ustası, gibi vazifelilerin kıyafetlerinin bu üç renkten müteşekkil olduğu görülmektedir.¹²⁹

Diğer taraftan sarı, kırmızı ve yeşil renklerin Osmanlılarda, devletin sonlarına kadar padişahın hâkimiyet renkleri olarak kullanılmaya devam ettiğinin en parlak örneğini, Atatürk'e verilmiş olan altın liyakat madalyası ile altın imtiyaz madalyasında tespit ediyoruz.

Gerçekten de orijinaleri bugün Anıtkabir Müzesi'nde bulunan bu iki madalyadan “Altın Liyakat Madalyası”, çifte kılıçlı olup şeridi de kırmızı zemin üzerinde iki yeşil çizgiden oluşmaktadır. Yani, altın sarısı, kırmızı ve yeşil renkler üçlüsü bu madalyada da bir araya gelmiş bulunmaktadır. Altın Liyakat Madalyası Atatürk'e Osmanlı Devleti tarafından 7 Ocak 1915 tarihinde Çanakkale Savaşlarında memlekete yaptığı büyük hizmetlerin bir mükâfatı olarak verilmiştir.¹³⁰

Altın İmtiyaz Madalyası da çifte kılıç olup, şeridinin yarısı yeşil, yarısı da kırmızı renktedir. Altın sarısı, yeşil ve kırmızı renkleri bir arada bu madalyada da açıkça görülmektedir. Bugün pek çok kurum ve kuruluşlarımızda asılı olan üniformalı Atatürk resminde görülen madalya budur. Bu madalya ise Atatürk'e 16. Kolordu Komutanı olarak 8 Ağustos 1916 tarihinde Doğu Cephesinde üstün Rus kuvvetlerine karşı kazandığı ve neticesi itibariyle Muş,

¹²⁷ Aynı makale, *TOEM*, 46, 208.

¹²⁸ Bayrak, *İ.A.*, cilt II, s. 417.

¹²⁹ Osmanlı Kıyafet ve Teşkilât-ı Askeriyesi, renkli levhalar kısmı.

¹³⁰ *Atatürk Haftası Armağanı*, Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayınları, Atatürk Serisi No: 14, Ankara 10 Kasım 1981, s. 114; *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi*, cilt III, Ks. 6, Ankara 1971, s. 34; *İstiklâl Madalyası*, Gnkur. Basımevi, Ankara 1983, s. 7-8.

Bitlis ve Tatvan'ın düşman işgalinden kurtuluşunu sağlayan büyük başarısı üzerine verilmiştir.¹³¹

Diğer taraftan, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 28 Kasım 1920 tarihinde kabul edilen İstiklâl Madalyası Kanunu'nun 5. maddesi de şöyle bir düzenleme getirmişti: “Madde 5 - Büyük Millet Meclisi üyelerine verilecek madalyanın şeridi yeşil ve cephede bulunanların kırmızı ve cephe gerisinde olanların beyaz olacak. Şu kadar ki, mebus olup da aynı zamanda cephede bilfiil hizmeti belgelenmiş ve birinci madde gereğince de madalya almaya hak kazanmış olanların şeridinin yarısı yeşil ve diğer yarısı da kırmızı olacaktır.”¹³²

Elbette bu şeritlerin renkleri tesadüfen belirlenmiş değildir ve kanaatimizce Osmanlı dönemi geleneğinin T.B.M. Meclisi'ne yansımış bir uzantısıdır. Dolayısıyla, sözkonusu maddede ifade edilen “... şeridin yarısı yeşil ve diğer yarısı da kırmızı olacaktır” hükmü gereğince madalya alanların, kırmızı-yeşil şerit ucuna takılı altın sarısı rengindeki madalyaları da bu üç rengi ihtiva eden başka bir örnek olarak mütalâa edilebilir.

Günümüz Türk dünyasında sarı, kırmızı ve yeşil renklerin bir arada kullanılması ile ilgili örneklere gelince:

a - Sahaların (Saka = Yakut), ortasında sarı güneş sembolü bulunan gök renkli bayraklarının alt ucunda sarı, kırmızı ve yeşil olmak üzere üç şerit bulunmaktadır. Aynı şekilde bu üç rengin bir millî motif olarak birlikte kullanıldığı, meşhur Saha yazarı Platon Oyunskiy'in 100. Doğum Yıldönümü dolayısıyla Ankara'da yapılan toplantıda çekilmiş olan fotoğrafta içinde Oyunskiy'in resminin yer aldığı çerçevede de görüldüğü gibi, bu toplantıyı hazırlayan bilim adamı Doç. Dr. Yuri Vasilyev'in millî kıyafeti üzerinde de görülmektedir (resim 1). Yine Sahalara ait bulunan bir gelin kuklasının kıyafetinde de, gelin başlığının tepeliğinin kırmızı, bu kırmızı tepeliğin ortasında bir yeşil dikdörtgen zemin ve onun ortasında da güneşi temsil eden bir sarı dairenin yer aldığı tespit edilmektedir (resim 2).

b - Çağdaş Uygur resim sanatında Nevruz'u canlandıran bir tabloda da, gelinin üzerindeki kıyafetin de hemen tamamen sarı, kırmızı ve yeşil renklerden oluştuğu, aynı gelin kıyafetinde yeşil başörtü altında kırmızı bir gelin

¹³¹ M. Törehan Serdar, *Bitlis'in İşgali ve Kurtuluşu*, Bitlis 1995, s. 144. İstiklâl Madalyası adlı eserde (Genkur. Basımevi, Ankara 1983, s. 7-8) Atatürk'ün Mareşal üniformalı resminde görülen bu Altın İmtiyaz Madalyası, yanlışlıkla Çanakkaledeki başarıları üzerine kazandığı Altın Liyakat Madalyası olarak gösterilmiştir.

¹³² *İstiklâl Madalyası*, Gnkur. Basımevi, Ankara 1983, s. 13.

başlığı, başlığın alt kısmında sarı bir zemin ve onun ortasında da yeşil bir yuvarlak olduğu müşahade edilmektedir (resim 3).

c- Aynı renklerin Türk giyim-kuşamında oldukça yaygın bir şekilde kullanıldığıнын bazı örneklerini Hakaslarda da görmekteyiz. Bu cümleden olarak, Hakasya'yı bir açık hava müzesi olarak tanıtan turistik broşürün hem kapağındaki hem de içindeki millî giyimli kadın resimleri üzerinde de sarı, kırmızı ve yeşil renklerin dikkat çektiği açıkça gözlenmektedir (resim 4, ve 5).

d - 1995 yılı Ağustos ayı sonlarında Manas'ın 1000. yıldönümü münasebetiyle Kırgızistan'da Talas'ta yapılan fevkalâde güzel hazırlanmış törenlerde çekilen Manas bayrakları arasında bu üç renkten bayrakların yanı sıra, kalabalık bir grup Kırgız kızının, sarı, kırmızı, yeşil renkli kıyafetlerle oyunlar oynadığı hem TRT Televizyonu tarafından gerçekleştirilen naklen yayında görüntülenmiş, hem de Türkiye'den sözkonusu kutlamalara katılanlar tarafından yerinde müşahade edilmiştir. Bu satırların yazarı da bu güzel gösterileri yerinde görme fırsatı bulanlardandır.

e - Diğer taraftan, özellikle Türk cumhuriyetlerinde kutlanan Nevruz Bayramı dolayısıyla düzenlenen coşkulu bayram törenlerini gösteren televizyon yayınlarında da, Özbekistan'dan Azerbaycan'a kadar Türk kadınlarının ve erkeklerinin kıyafetlerinde sarı, kırmızı ve yeşil renkli kıyafetlerin nasıl yaygın biçimde kullanıldığı, hemen hemen bütün halkımız tarafından ekranlarda gözlenmiştir.

f - Bu dikkat ve ilgi ile millî tarihimizin kaynaklarının yeniden gözden geçirilmesinin ve özellikle günümüz Türk Dünyası'nın araştırılmasının bu konu ile ilgili olarak çok daha zengin malzeme ortaya koyacağından hiç şüphemiz bulunmamaktadır.

g - Bugün, Türkiye'nin bilhassa Güneydoğu bölgesinde ve özellikle kadın kıyafetlerinde gözlenen sarı, kırmızı ve yeşil renkli kıyafetler de bu renklerin günümüz Türk dünyasındaki yaygınlığının en güzel örneklerindedir.

VI - SONUÇ:

Yukarıdan beri verilen bilgilerden anlaşıldığı üzere sarı, kırmızı ve yeşil renkleri, köklerini en eski Türk inanışlarından alarak, asırlar boyu Türklerin dinî, manevî ve giderek de millî hayatlarında çok yer tutmuş ve önem veril-

miş renklerden olmuştur. Bu renklerin üçünün birden Göktürkler zamanından başlayarak Türklerde beyler zümresinin rağbet ettiği üçlü olarak yer aldığı görülmüştür. Aynı üç rengin Büyük Selçuklulardan Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar devleti yönetenleri temsil eden sancak ve bayrak renkleri olarak kullanıldığını tespit ettik. Aynı renklerin günümüz Türk Dünyasında Saha (Yakut)'lardan Hakaslara, Kırgızlardan Özbeklere, Azerîlere ve Türkiye Türklerine kadar yaygın bir şekilde kullanıldığını gözledik.

Yani, tıpkı Nevruz Bayramı gibi, sarı, kırmızı ve yeşil renkler üçlüsünün, yüzlerce yıldır Türk manevî ve millî hayatının, kısaca Türk kültürünün temel unsurlarından olduğu, hiçbir şüpheye yer bırakmayacak tarzda ve açık bir biçimde ortaya çıkmıştır. Bu, fevkalâde önemli bir noktadır. Çünkü millî kültür değerlerinin, o değerleri paylaşan, o değerleri ortaklaşa yaşayan insanları bir araya getiren, insanları benzeştiren, aynılaştıran ve kısaca millet haline getiren değerler olduğu bütün dünyada bilinen ve şaşmaz bir kıstastır. Bu yüzdendir ki, Cumhuriyetimizin kurucusu büyük önder Atatürk “Aynı kültürden olan insanlardan oluşan topluma millet denir dersek, milletin en kısa bir tanımını yapmış oluruz” diyordu. Yine Atatürk bunun içindir ki, “Türkiye Cumhuriyetini kuran Türkiye halkı Türk milletidir” demiş; bu konu ile ilgili bir görüşünü de, “Diyarbakırlı, Erzurumlu, Vanlı, Trabzonlu, İstanbullu, Trakyalı ve Makedonyalı hep aynı ırkın evlâtları hep aynı madenin cevherleridirler” şeklinde ifade etmiştir.

O halde, açık seçik bir şekilde anlaşılmaktadır ki, Nevruz da; sarı, kırmızı ve yeşil renkler de bizim millî kültür değerlerimizdir. Yani, bizi biz yapan, aynı yapan, millet haline getiren değerlerdendir. Yani Nevruz da, sarı, kırmızı ve yeşil renkler de birbirlerinden ayrı kültürel kimliklerin veya millî kimliklerin göstergeleri değil, aynı kültürel kimliğin, aynı millî kimliğin unsurlarıdır. Bu demektir ki, Nevruz'u millî bayram olarak kabul eden insanlar da, sarı, kırmızı, yeşil renkleri seven insanlar da hepsi aynı milletin insanları, aynı millî ve kültürel kimliğin sahipleridirler.

Dolayısıyla Nevruz da, sarı, kırmızı, yeşil renkler de, Misak-ı Millî ile çizilmiş sınırlarımız içinde yaşayan insanlarımızı birbirinden ayırmak, ayrı kimliklere bölmek için değil; bunun tam aksine bizi birbirimize bağlamak, kaynaştırmak, bütünleştirme için kullanılması gereken millî ve manevî değerlerdir. Zira, gerçekten de birbirleri ile paylaşacak değerleri çok olan insanlar, aynı milletin mensuplarıdır.

Resim-1

Resim-2

Resim-3

Resim-4

Resim-5

